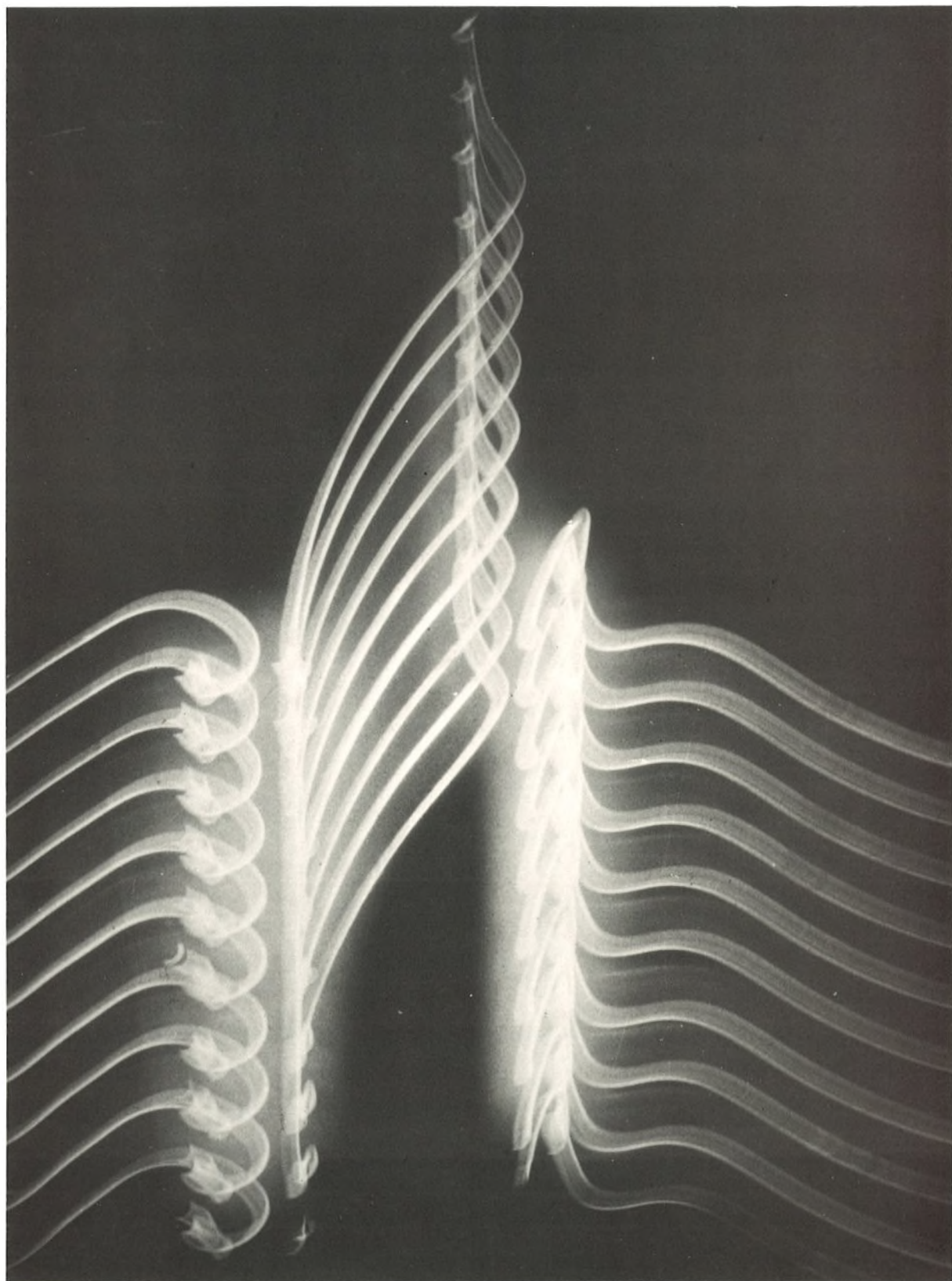

1039

LUMINA '96

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.
Anul IV Nr. 5

LUMINA '96

Revistă socială, culturală și științifică a românilor din Ungaria. Fondată de David Voniga, în 1894.
Anul IV Nr. 5

Redactor:

Elena Munteanu Csobai

Lector:

Mihaela Bucin

Foto:

Imre Nagy

Coperta:

László Lonovics

ISSN 1215-6779

Edit Tamás

Bedeu – o evaluare a legăturilor interetnice dintr-un sat românesc

Numele localității Bedeu nu e prea cunoscut în Ungaria și nici în cea mai mare parte a României. Puțini sînt cei care au auzit de această mică așezare bihoreană. Și nu e numai cazul Bedeului. Și eu m-am născut într-un sat de numai cîteva sute de suflete și știu că aceste localități nu sînt cunoscute, mai ales dacă sînt lipsite de cale ferată. Puține așezări de acest fel pot să iasă din izolare, și anume acelea care prezintă anumite particularități care le fac remarcate. Despre aceste sate se scriu studii de istorie, literatură și geografie, iar în cadrul acestor studii se vorbește adesea și despre naționalități, deci și despre românii din țara noastră. Din păcate, aceste studii nu sînt dedicate și Bedeului, ci localităților mai mari, Giula și Micherechi.

Dar faptul că în Bedeu majoritatea localnicilor sînt români, care își vorbesc încă limba, impune conducătorilor satului, celor ai organizațiilor de

minoritate precum și cercetătorilor sarcina de a vorbi lumii despre Bedeu.

Eu simt că acum există posibilitatea de a repara acest handicap, de a-l transforma în avantaj. Drept pildă stă micul sat Komloska, ce în mod oficial nici nu era luat în evidență ca localitate cu populație de naționalitate rusină, dar în scurt timp a devenit cunoscut nu numai în Ungaria ci și în toată Europa Centrală.

Alegerea localității ca subiect al lucrării

Bedeul este situat la marginea de hotar a actualului județ Hajdú-Bihar, pe teritoriul fostului județ istoric Bihar. La mijlocul secolului al 19-lea, Fényes Elek, a considerat important să noteze despre acest sat următoarele: „Bedeu, sat unguresc, în comitatul Bihar, la șes, la distanță de 2 mile de Oradea, după credință populația se împarte în 10 romano-catolici și 850 de persoane de rit vechi.

Locuitorii sînt de origine valahă. Hotarele satului cuprind 3000 de iugăre dintre care 236 – pămînt arabil, pajiște 118 iugare, restul gospodării și sălașe, dar păduri și viță-de-vie nu se găsește. Pămîntul este negru și foarte roditor. Proprietarul acestora era reprezentantul Eparhiei orădene.”

Totuși în lucrările sale, Fényes Elek nu oferă de această dată informații bine întemeiate.

La sfîrșitul secolului trecut a apărut o serie de volume dedicate comitatelor și orașelor din Ungaria și în volumul referitor la județul Bihar, Bedeul este amintit – așa cum este într-adevăr – adică ca sat românesc: „Comună așezată la șes, cu populație valahă, de religie greco-catolică. Numărul de gospodării este 113, cel al locuitorilor de 630... Proprietara comunei a fost și este Episcopia nr. 1 din Oradea. Biserica greco-catolică a fost construită în 1845. În 1686 turcii au prădat comuna iar pe locuitori i-au luat robi.”

Modul și scopul analizei

Observînd rezultatele recensămînturilor populației, rezultă că numărul celor care sînt cetățeni

maghiari, dar nu au ca limbă maternă maghiara, este foarte scăzut. Acest lucru nu poate corespunde adevărului. Din această cauză organizațiile și uniunile minorităților au decis să folosească și alte modalități de recensământ al populației. În 1980 au început așa-numitele investigații ale consiliilor locale, iar datele stabilite de acestea sînt mai aproape de realitate: în 822 de localități cu populație de diferite naționalități 262700 de persoane s-au declarat ca aparținătoare la altă cultură decît cea maghiară. În ceea ce privește minoritatea română, dintr-un total de 72 de localități, 12153 de persoane se consideră de spiritualitate românească.

Deoarece această temă a reprezentat mult timp un punct sensibil, se ajunge cu greu la rezultate certe. Scopul concret al lucrării noastre este ca – paralel cu cunoașterea istoriei și a statisticilor din trecut – să stabilească pe baza declarațiilor libere situația limbii române, ca limbă maternă, în Bedeu de azi.

Datorită numărului redus al locuitorilor, a fost posibil ca fiecare dintre ei să completeze o fișă, care conținea un anumit test, pe baza căruia s-a făcut evaluarea. Analiza s-a făcut după metode speciale, de bedeuani care se bucură de încrederea consătenilor lor. Acest lucru a fost necesar deoarece multe întrebări din fișa respectivă puteau părea incomode, dar răspunsul sincer era neapărat necesar. Acest tip de cercetare mai prezintă și importanța că scoate la lumină – dar în mod discret – modul inadecvat al recensăminturilor din trecut, în care se observa o anume înclinație spre maghiarizarea cu orice preț.

După o cunoaștere riguroasă a realităților locale, am alcătuit chestionarul. Fișa cu întrebări purta titlul: „Evaluarea social-geografică a satului cu populație de naționalitate, Bedeu” și consta din două părți. Prima se referea în general la situația social-geografică, dar cuprindea și întrebări referitoare la limba maternă a localnicilor. A doua parte se axa cu deosebire pe folosirea limbii și pe particularitățile acestui proces. Desigur, pentru întocmirea lucrării de față nu a fost suficientă completarea chestionarului, importante au fost și datele reieșite din contactul personal.

Modul în care se manifestă practic legăturile de limbă și culturale, într-o localitate cu populație de minoritate, nu poate fi cunoscut decît prin contactul direct cu cîți mai mulți membrii ai colectivității respective. Așa s-au născut reportajele despre și cu locuitorii Bedeului. Foștii și actuali conducători ai satului, pedagogi, tineri

și bătrîni și-au spus părerea și au încercat să redea atmosfera locului lor natal, astfel încît lucrarea de față să aibă în centrul său cu adevărat Bedeul și pe bedeuani, să nu rămînă o simplă adunare de rezultate statistice.

Analiza datelor recensămintului vorbitorilor de limbă maternă

Cine aparține unei naționalități? Cel mai simplu răspuns la această întrebare este: cel care apare în statistici ca persoană de naționalitate conlocuitoare.

În Ungaria, recensăminturile populației au început în 1869, iar din 1880 se regăsesc și date privitoare la componența limbii materne și a religiei fiecărei localități. Date despre naționalitate și limbă există însă și în acte anterioare, referitoare mai ales la limba și religia dominantă în epocă (Tamás E. 1994). Cu ajutorul acestor date refacem (în tabelele 2, 3 și 4) transformările produse în Bedeu în perioada anterioară celui de-al doilea război mondial. În multe cazuri se pot trasa paralele între naționalitate și religie. Și în ceea ce privește Bedeul e potrivită reluarea paralelă a datelor despre limbă, naționalitate și religie.

Tabelul 1. Rezultatele recensăminturilor populației Bedeului, între 1784/87 și 1990.

1784/87	296
1851	860
1863	850
1869	583
1880	537
1890	607
1900	630
1910	581
1920	621
1930	660
1941	643
1979	670
1980	489
1990	373

Această tehnică de lucru permite scoaterea în evidență a legăturilor dintre religiile greco-catolică, ortodoxă și naționalitatea română. Datele sînt accesibile în acest mod pînă la recensămintul din 1941. De la al doilea război mondial recensăminturile din Ungaria nu mai conțin categoria de religie a populației

Tabelul 2. Componența limbilor materne în Bedeu, pe baza recensăminturilor dintre 1880 și 1930

Limba maternă

Anul	Maghiară	Română	Germană	Altele
1880	35	478	1	23
1900	75	442	—	13
1910	52	520	—	9
1920	213	408	—	—
1930	123	537	—	—

Anterior primului recensământ, avem la dispoziție câteva înregistrări de date, dintre care două au fost amintite deja.

După tradiția orală – existentă sporadic și azi – locuitorii Bedeului au fost cândva cumani. Ca argument se pot aduce câteva antroponime, considerate de origine cumană, care sînt pînă azi nume de familie în Bedeu: Magyaros, Buzás, Pus-kás. Teritoriul pe care se află localitatea a fost proprietatea neamului cuman Borșa. În timpul ocupației turcești, localnicii au îmbrățișat religia protestantă. După pustiirea și depopularea pricinuită de turci, satul a fost repopulat în 1717. După însemnările lui Marosán Demeter, în 1770 bedeuanii au acceptat religia unită (în 1779 erau în majoritate greco-catolici). Românii greco-catolici erau probabil în minoritate față de maghiari. Înainte de vara anului 1849, în protocoalele bisericești nu întîlnim cuvinte românești. Probabil populația românească s-a stabilit pe aceste meleaguri în timpul perioadei Bach.

În anii 1772/73, Bedeul este amintit ca sat românesc (valachica) cu parohie de rit grecesc neunit (Lexicon universorum 1773, 1920).

Evoluția religioasă a localității poate părea neobișnuită astăzi. Fără să ne adîncim în amănuntele temei, să amintim câteva momente mai importante. Populația romano-catolică a comitatului Bihor a fost și ea cîștigată de religia reformată care cuprindea din ce în ce mai mult teren în Ungaria. Astfel, marea ei majoritate a devenit reformată. Totodată, în secolul al 13-lea e semnalată prezența românilor ortodocși. Mai ales în sudul Bihorului brațele de muncă erau constituite în mare parte din români, populația de origine maghiară abia atingea 15%. Românii erau primiți ca venetici săraci și erau acceptați pe locurile pe care se stabileau în căutare de lucru. Nume de familie primeau doar cînd erau înregistrați ca plătitori de impozite. Iobagii români din slujba nobililor maghiari își primeau numele după felul muncii depuse, după caracteristicile externe sau interne (Ács Z. 1984). În secolul al 18-lea unitatea de religie a românilor s-a destrămat. În 1748, episcopul romano-catolic

din Oradea i-a convertit și pe românii bihoreni la religia unită. De la această dată, în Oradea s-a înființat și o episcopie greco-catolică, pe lîngă cea romano-catolică. În 1770, împărăteasa Maria Tereza a făcut posibilă independența episcopiei greco-catolice din Oradea, care a fost întărită apoi, în 1777 de papa Pius al VI-lea (Borovszky S. 1896). În continuare, se poate observa o continuă oscilație religioasă, în diferite localități din această regiune. Această fluctuație între ortodoxism și greco-catolicism se continuă pînă în secolul al 19-lea.

Această perpetuă oscilație se observă și în actele și registrele vremii.

Alte date referitoare la Bedeu datează din timpul lui Iosif al II-lea, din anii 1784/87. După acestea, în Bedeu erau 49 de gospodării, 59 de familii și 297 de locuitori, probabil toți români. Acest lucru întărește afirmația lui V. Hornyánszky, din 1864, care considera satul ca românesc și infirmă concluzia lui Fényes Elek, din 1851, care descria Bedeul ca un sat maghiar. Paradoxul acestor afirmații este dizolvat de concluzia rezultată din analiza religiei bedeuanilor, pe care doi statisticieni din veacul trecut o amintesc cu aceleași cuvinte: „*neuniți de credință veche*”, adică ortodocși. Fényes scrie că în sat sînt și romano-catolici, în procent de 1,16%, Hornyánszky consideră populația 100% ortodoxă.

Primul recensământ care conține în procente, și limba maternă a populației a fost efectuat în Ungaria în 1880. În acest recensământ și în următoarele populația românească reprezintă între 80–90% din locuitorii Bedeului: în 1880 procentajul era 89,0% vorbitori de limba română și 6,5% vorbitori de limbă maghiară, în 1900: 84,4% populație cu limba maternă română și 11,9% maghiari, iar în 1910, 89,5% români și 8,9% maghiari. Din punct de vedere al limbii vorbite în localitate, rezultă că aceasta era compact românească. Bedeul se înfățișa ca o insulă românească înconjurată de așezări maghiare.

Într-o situație asemănătoare întîlnim localitățile Jaca (în 1900 erau 0,7% vorbitori de limba română, în 1910, 3,2% vorbitori de limba română), Vecherd (în 1900, 96,1%, în 1910, 96,5% vorbitori de limba română), Darvaș (vorbitori de limba română erau în 1900, 4,43%, în 1910, 1,0%), Pocei (în 1900, 48,3%, în 1910, 41,8%), Apateu (în 1900, 43,7%, în 1910, 59,8% vorbeau românește), Săcal (în 1900, 63,5% în 1910, 63,5%), Leta Mare (în 1900, 26,9% în 1910, 15,6%) și Micherechi (vorbitori de limba română erau în 1900, 90,7%, în 1910, 94,7%).

Dintre aceștia cei mai mulți erau de religie ortodoxă. În Vecherd și Micherechi, ortodoxismul era compact (în 1910 reprezenta 96,5%, respectiv 94,6%). La Apateu, Mezőpeterd și Săcal românii ortodocși reprezentau 40–60%. În majoritate de religie reformată, populația din Jaca și Darvaș (reformații erau în procent de 66,5%, respectiv 51,4%, în 1910) cuprindea un număr redus de români, dar aceștia erau în majoritate ortodocși (24,2%, respectiv 38,3% în 1910).

Putem presupune că în secolul anterior, numărul vorbitorilor de limbă română era mult mai mare, dar la începutul veacului nostru mulți au devenit bilingvi sau chiar și-au pierdut identitatea de limbă și de naționalitate.

Alături de Bedeu, români de religie greco-catolică întâlnim la Pocei și la Leta Mare. La Pocei, numărul vorbitorilor de limbă română este echivalent cu numărul celor de religie greco-catolică (în 1900, 48,3%, în 1910, 46,3%). La Leta Mare, procentul de greco-catolici este mai mare decât cel care îi reprezintă pe vorbitorii de limba română. Explicația constă în faptul că în această localitate erau și greco-catolici de naționalitate rusă.

În urma acestei treceri în revistă putem conchide: odată cu modificarea granițelor după primul război mondial, Bedeul a fost despărțit de teritoriul pe care se vorbea compact românește, dar nu a fost singura localitate în această situație. Satele românești din Ungaria se deosebesc din punct de vedere al religiei, astfel la Bedeu, Pocei și Leta Mare locuiesc mai ales români de religie greco-catolică.

Tabelul 3. Componenta populației bedeuane, din punct de vedere al limbii materne și al naționalității, pe baza recensământului din 1941.

Maghiari	Români
	Limba maternă
147 (22,9%)	496 (77,1%)
	Naționalitate
626 (97,3%)	17 (2,6%)

Tabelul 4. Compoziția religioasă a Bedeului, pe baza datelor recensământurilor din 1838 și 1941

Anul	Religie				
	Rom.-Cat.	Grec.-Cat.	Grec.-Or.	Ref.	Isr.
1851	10	—	850	—	—
1869	—	—	850	—	—
1880	8	478	22	25	4
1890	3	564	18	20	2
1900	6	527	47	42	8
1910	2	477	82	20	—
1920	26	539	23	33	—
1930	27	530	41	55	7
1941	38	508	22	75	—

Bibliografie

- Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). KSH Könyvtára, Budapest, 1960.
- ÁCS, Z. 1984. Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Budapest pp. 94–100, 152–154, 242–246.
- BOROVSKY, S. 1896. Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai Budapest.
- 1881-ben végrehajtott népszámlálás főbb eredményei... Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1882.
- 1900. évi népszámlálás. I. rész, 1902. MSK
- 1910. évi népszámlálás MSK 42. 1912
- 1920. évi népszámlálás MSK
- 1930. évi népszámlálás MSK
- 1941 évi népszámlálás. Budapest, 1943.
- ÉGER, GY. 1987. A határmenti térségek társadalmi – települési jellemzői Magyarországon. Magyarországtudományok pp. 215–242
- FÉNYES, E. 1851. Magyarország geographiai szótára. Pest.
- FÉNYES, E. 1847. Magyarország leírása
- Helységnévtár, 1892.
- HORNYÁNSZKY, V. 1864. Geographicus Lexicon des Ungarn. Pest
- KOCIS, K. 1989. Magyarország jelenlegi etnikai térszerkezetének sajátosságai. Földrajzi Közlemények, pp. 283–305
- KÖVÁGÓ, L. 1976. Nemzetiségeink jelene. Nemzetiségi Füzetek 1. pp. 6–78.
- KÖVÁGÓ, L. 1981. Nemzetiségek a mai Magyarországon. Budapest.
- Lexikon universorum... 1773. Budapest 1920
- SIPOS, O. 1903. Biharvármegye a népesedési, vallási, nemzetiségi és közoktatási statisztika szempontjából. Nagyvárad
- TAMÁS, E. 1994. Dél-zempléni nemzetiségek a statisztikák tükrében. Dimenziók, 2. pp. 49–80.
- TAMÁS, E. 1994. Asszimilációs mikrovizsgálatok (Zempléni esettanulmányok). Acta Geographica Debrecina XXXII. pp. 183–201.

Elena Csobai

Din istoria muzeografiei județului Bichiș

Înființarea muzeului din Bichișciaba ca muzeu de bază al românilor din Ungaria

Muzeografia județului Bichiș are o tradiție de peste 125 de ani, iar muzeul de bază al românilor din Ungaria există în cadrul muzeului județean doar de 20 de ani. Muzeul din orașul Giula a fost al treilea muzeu înființat în Ungaria încă în anul 1868. Acest muzeu în prima perioadă a funcționat ca muzeu al orașului, iar din anul 1874 până în anul 1920 ca muzeu județean. Înființarea muzeului în anul 1868 a fost inițiată de Mogyoróssy János, care a fost un bun patriot local, de profesie avocat, pasionat de istoria locală și de săpăturile arheologice. Acesta depune baza muzeului donând orașului toată colecția lui de carte, hărți, numismatică și arme, cu scopul înființării unui muzeu al orașului Giula. S-a făcut inventarierea pieselor după care s-a obținut și aprobarea ministerială a înființării muzeului. În general muzeele din provincie, din toate punctele de vedere au fost într-o situație foarte grea, ca și muzeul din Giula, au funcționat cu multe greutăți, care poate caracterizează din păcate muzeografia până în zilele noastre. Până în anul 1950 muzeul din Giula numai din când în când, deci cu mai multe întreruperi era finanțat sub forma unui fond de stat. Aceste fonduri erau minime. Muzeul avea un orar de funcționare instabil, era deschis o dată sau de două ori pe săptămână, între 4 și 16 ore pe săptămână în funcție de directorul muzeului. Personalul muzeului era alcătuit din câte un post, care era ocupat de director. În general nici acest post nu era salarizat ci era numai o funcție neplătită.

Munca de specialitate o însemnau săpăturile arheologice, inventarierea materialului colecționat și prezentarea materialului pentru vizitatori. Fără o subvenție permanentă, fără personal salarizat și fără clădiri potrivite, deși colecția era permanent îmbogățită, în urma a mai multor schimbări, ca transferarea materialului dintr-o clădire în alta, o parte însemnată a colecției s-a distrus. Schimbarea frecventă a directorului e motivată de faptul că instituția se luptă cu o serie de neajunsuri, iar munca de specialitate depindea totdeauna de director, singurul angajat, care era

nevoit să inventarierizeze materialul, să-l restaureze și să-l expună în vitrine, să stea la dispoziția vizitatorilor.

După greutățile din prima perioadă a funcționării muzeului, s-au făcut demersuri ca în anul 1874 muzeul din orașul Giula să devină muzeu județean. După județele Arad, Bihor, Vas și Timiș la Giula a fost înființat al cincilea muzeu județean din țară. Muzeul și-a deschis și prima expoziție în care s-a expus un bogat material din săpăturile arheologice din județ. Avea deasemeni o sală pentru exponate de artă. Materialul muzeal era împărțit în cinci secții ca: arheologie, numismatică, științe naturale, carte și documente de arhivă, artă. În anul 1885 Mogyoróssy János a editat un prospect cu ilustrații (Képes Kalauz) despre colecția județeană. Muzeul județean participă la mai multe expoziții cum a fost a șaptea ediție a Expoziției de arheologie și antropologie din Budapesta în 1876, sau la Expoziția Asociației de Arheologie și Istorie organizată în anul 1878, la Oradea. Acest avânt din prima perioadă a funcționării muzeului județean durează până în anul 1880, când se ivesc problemele de finanțare, lipsa unei incinte potrivite și multe altele. În centrul activității muzeale pe primul loc era arheologia și săpăturile arheologice.

În anul 1905 directorul muzeului de atunci, Domokos János, propune pentru prima dată îmbogățirea materialului de etnografie și amenajarea unor interioare cu specific maghiar, german și românesc așa cum existaseră încă înainte cu cincizeci de ani, conform componenței populației din oraș. În anul 1907 deși s-a hotărât să se înființeze și secția de etnografie, planurile au rămas nerealizate, din diverse cauze, urmează războiul în timpul căruia problemele muzeului nu s-au putut rezolva.

În anul 1913 s-a ridicat mai serios problema competenței muzeului județean. Privind componența colecției muzeului, aceasta era mai degrabă potrivită unui muzeu al orașului. Pe baza acestuia în anul 1928 s-au făcut demersurile necesare ca

muzeul din Giula să intre în competența activității muzeistice din oraș fiindcă noul director al muzeului giulan devine profesorul Implom József. Sub conducerea lui pornește în muzeu o muncă de cercetare sistematică, iar muzeul ca instituție, își câștigă un prestigiu cuvenit. După ce în postul de director este numit un profesor tânăr, de 28 de ani, ambițios și tenace, acesta a făcut revizuirea colecțiilor, întocmind un nou inventar al colecției rămase după război, restaurând toate obiectele pentru o nouă expoziție. El a fost cel care a despărțit expoziția de depozit, iar în anul 1930 deschide, în acel timp cea mai modernă și cea mai reprezentativă expoziție din Cîmpia Ungară. În această expoziție pe lângă arheologie, primesc loc istoria, industria orașului, etnografia. Arta este reprezentată într-o măsură mai mică. În această perioadă crește numărul vizitatorilor, iar expoziția muzeului este deschisă în fiecare zi a săptămânii. După al doilea război mondial, în anul 1949 acest director a fost primul care a pregătit un plan pentru depistarea pieselor și colecționarea obiectelor specifice etnografiei românilor din Ungaria. Urmașul său, Lükő Gábor (din anul 1950 directorul muzeului) a continuat planurile înaintașului. În anul 1952 el aduce la Giula prima expoziție din colecția Muzeului de Etnografie din Budapesta, care conținea piese de artă populară românească. Directorul Lükő a depistat piese specifice etnografiei românilor, a cules folclorul românilor din unele localități locuite și de români. Lükő încă prin anii 1934-35 a participat și la cercetările organizate de Institutul de științe sociale al României sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti. Lükő un bun etnograf și muzeograf al timpului său a îmbogățit colecția muzeului din Giula în privința naționalității române din Ungaria. Munca lui de culegere a folclorului românesc s-a extins peste hotarele județului. Colecția etnografică a muzeului din Giula ajuns, prin activitatea lui, la un tezaur de peste 1000 de bucăți, în timp ce la numirea ca director a lui Lükő Gábor deținea doar 150 de piese...

Activitatea directorului Lükő Gábor, a continuat până în anul 1958. Din anul 1951, după naționalizarea muzeelor, muzeu județean devine muzeul din Bichișciaba după ce acest oraș e ales centrul de județ. Deci muzeul județean din Bichișciaba începând din anul 1962 îndeplinește rolul actual luînd în considerare toate cerințele ridicate atît din punctul de vedere al muzeografiei cît și al publicului.

Înființarea muzeului din Bichișciaba

Asociația muzeală din Bichișciaba s-a înființat de abia în anul 1899 la inițiativa lui Varságh Béla proprietarul celei mai mari farmacii din oraș. În statutul de funcționare aprobat de Ministerul Cultelor și Educației s-a stabilit scopul asociației, care era: „de a cerceta pe teritoriul orașului (eventual al județului) toate vestigiile arheologiei, istoriei, ale științelor naturale, ale etnografiei, de a păstra toate piesele specifice vieții tradiționale și culturii populare, păstrarea cărților, a manuscriselor, a pieselor specifice industriei, obiectele de artă, păstrarea succesiunilor unor personalități marcante, a mecenatilor culturii și nu în ultimul rînd răspîndirea cunoștințelor prin prelegeri și prin cataloage și publicații”. Muzeul care a funcționat sub formă de asociație era finanțat de stat, de oraș și avea un mic venit din cotizațiile anuale.

În anul 1914 s-a definitivat construirea clădirii (Palatul Culturii) tot cu sprijinul statal și al orașului, după ce asociația muzeală s-a desființat, iar colecția și clădirea au fost predate orașului. În această etapă, pînă în anul 1914 s-a depus și baza colecțiilor, care erau următoarele: arheologie, numismatică, vestigii, științe naturale, arte plastice, artă decorativă, etnografie. Acestea sînt și azi secțiile muzeului, cu excepția că s-a despărțit de arheologie istoria, iar colecția de vestigii (adică, relicvele, obiectele unor personaje marcante) azi este cuprinsă în cadrul secției de istorie. Arheologia, săpăturile arheologice au primit un accent imediat după înființarea asociației, mai ales că și primul director Balás Ádám activitatea și-a început-o cu întocmirea topografiei săpăturilor arheologice și cu descoperirea colecțiilor particulare. Chiar la pornire s-a achiziționat o colecție particulară de peste 100 de piese (vase, unelte de piatră, piese de bronz, podoabe etc). Secția de arheologie în primii zece ani de funcționare enumera 1187 de piese. Secția de etnografie, spre deosebire de muzeul din Giula primește caracterul cuvenit chiar de la pornirea activității. Au achiziționat peste 200 de piese: țesături, piese de îmbrăcăminte, dar în general textile. Prin anii 1913 în colecție existau 313 piese ungurești, 82 de piese, care reprezentau etnografia naționalităților (dar aici trebuie să ne gîndim în primul la naționalitatea slovacă, conform componenței populației orașului). Secția de arte plastice s-a îmbogățit cu donația văduvei pictorului Munkácsy Mihály și pe parcurs

muzeul a achiziționat studii realizate de marele pictor și documente referitoare la viața și activitatea lui, deoarece Munkácsy a copilărit în Bichișciaba și în județul Bichiș. Totodată muzeul achiziționează din picturile celor mai mari pictori din județul nostru, astfel în anul 1910 secția avea 54 de picturi, 12 copii, trei statui, 28 de copii după statui, 887 de manuscrise, 69 de reproducții și 109 piese de bijuterie.

Secția de istorie, după cum am amintit, deși nu a existat pînă în anul 1950, a achiziționat multe piese valoroase, pentru că în anul 1912 în colecția muzeului existau 11 arme, 17 relicve și 769 de piese de artă și de industrie. Colecția de numismatică a fost îmbogățită de la început, o dată prin donare și apoi prin achiziții în așa fel încît în anul 1912 avea 1133 de bucăți.

Tot în această perioadă s-a depus baza secției de științe naturale printr-o donație a unei colecții de ouă de păsări. Colecția avea în anul 1912 324 de piese. Arta decorativă era separată de artele plastice și avea în total 769 de piese.

Muzeul din Bichișciaba între anii 1914–1950

A doua perioadă a funcționării muzeului din orașul Bichișciaba poartă caracteristicile de funcționare specifice unei instituții orășenești. După

ce s-a depus baza fiecărei colecții (secții) materialul muzeal a fost luat în primire de oraș și cu aceasta și susținerea instituției intră în competența autoguvernării din oraș.

Noua clădire, adică muzeul propriu-zis (Palatul Culturii), a fost inaugurat la 28 martie 1914 stînd la dispoziția vizitatorilor o dată pe săptămînă. La inaugurare întreaga colecție a fost amenajată de dr. Rell Lajos, directorul muzeului, în nouă săli începînd cu arheologia și terminînd cu etnografia. După 1914 în timpul războiului privind situația, activitatea muzeului nu s-au întîmplat evenimente de mare importanță. Materialul muzeistic a continuat să devină mai bine sistematizat și prelucrat. Conducerea muzeului și cîțiva oameni de cultură ai orașului, pasionați de muzeografie au ajutat activitatea cu diferite donații și cu activități voluntare.

Munca de specialitate, de depistare, de achiziționare, de sistematizare a materialului și inventarierea lui a continuat și între cele două războaie mondiale. Fiecare colecție era îmbogățită treptat conform posibilităților.

Prin anii 1930, cel mai important lucru a fost despărțirea spațiului de expoziție de cel de depozitare. S-au instalat depozite unde se afla materialul prețios din punctul de vedere al cercetării. Fiecare secție și-a amenajat expozițiile,

luînd în considerare cele mai importante criterii ale expunerii. S-au organizat mai multe expoziții temporare pe lângă cele permanente.

Trebuie să accentuăm că între muzeele din provincie, muzeul din Bichișciaba era într-o situație optimă din punctul de vedere al sediului adecvat.

La pornirea activității aceia care au inițiat munca încă de la început și-au dat seama de necesitatea existenței clădirii proprii și au făcut toate demersurile ca să se construiască acest sediu al muzeului. Din toate punctele de vedere acesta a fost un proces care a favorizat existența muzeului pînă azi.

Încă tot în această perioadă s-a inițiat ca să se amenajeze un interior memorial, care să reprezinte arta lui Munkácsy și în viitor să devină Muzeul Munkácsy.

După al doilea război mondial activitatea muzeală se luptă cu mai multe probleme pe care le-a adus războiul. În anul 1850 Bichișciaba devine centru județean iar după naționalizarea muzeelor din 1951 instituția s-a străduit să-și continue activitatea. Astfel muzeul din Bichișciaba devine Muzeul Munkácsy Mihály, iar din 1962 muzeu județean. S-a schimbat funcția muzeului ca și teritoriul de colecționare, din acel an îi aparțin în subordine, cinci muzee locale. S-a început munca de prelucrare după noile metode de inventariere (potrivit secțiilor) pe baza întocmirii fișelor, a pieselor. Conform noilor metode și concepții în anul 1964 s-a deschis și prima expoziție permanentă, care a reprezentat istoria și etnografia județului Bichiș începînd din secolul al XVI-lea, în mod complex bazîndu-se pe toate ramurile muzeografiei. Din cauza spațiului redus din această expoziție au lipsit arheologia și științele naturale...

Am dorit să schițez doar pe scurt istoria muzeografiei din județul Bichiș și în primul rînd din punctul de vedere al înființării muzeului de bază al românilor din Ungaria. Nu am schițat cum s-a dezvoltat personalul, numărul cadrelor, nu am dat date referitoare la mărirea colecțiilor pe parcurs, nu am relatat cîte și ce fel de expoziții s-au organizat într-o anumită perioadă din istoria instituției. Nu m-am referit la alte activități din cadrul muzeului și la multe alte domenii, cum ar fi bugetul alocat.

Muzeul de bază al românilor din Ungaria

După cum am arătat anterior, în privința naționalității române s-au făcut culegeri, depistări și achiziționări în cadrul muzeului din Giula. În cadrul celui din Bichișciaba datorită și componenței populației (după 1945 marea majoritate a populației încă o alcătuiau slovaci) în întergime materialul muzeistic reprezenta existența, cultura (istoria și etnografia) slovacilor. În privința culturii, a istoriei și etnografiei românilor nu s-a colecționat nimic. Cîteva piese românești întîmplător au ajuns în colecție.

Prin anii 1970 s-a ajuns la recunoașterea că ar fi important să se cerceteze mai amănunțit și istoria și etnografia naționalităților din Ungaria. S-a ajuns la concluzia că cercetarea trecutului naționalităților din țară se poate rezolva cu metodele muzeografiei, dacă unele muzee cu tradiție vor fi însărcinate cu cercetarea acestora. În anul 1974 s-a luat o hotărîre ministerială conform căreia muzeul județean din Bichișciaba a devenit muzeul de bază al românilor și slovacilor din țară. În privința acestor două naționalități și teritoriul de colecționare îl constituie întreaga țară.

Încă înaintea hotărîrii ministeriale, județul a asigurat un semipost de etnograf de minoritate muzeului județean și s-au depus primele eforturi, s-au organizat colecționări pentru a cunoaște civilizația materială a naționalităților „neslovace” – a românilor, sîrbilor și germanilor. Principalul scop al acestor acțiuni a fost ca și materialul românilor din Bichiș să fie reprezentat în mod corespunzător. Colecționarea a început în trei comune de naționalitate română din județul nostru: în Chitighaz, Micherechi și Bătania. În total s-au achiziționat peste 200 de obiecte etnografice și cu aceasta s-a înființat colecția de etnografie a românilor.

Rezultatele colecționărilor din anul 1973 au dovedit că cele trei comune păstrează un bogat material etnografic și că această colecționare trebuie continuată. Acest succes a contribuit la alegerea locului primei și al celei de – a doua tabere de etnografie, care s-a organizat la Chitighaz (în anul 1976) și la Bătania (în anul 1977.)

Taberele de etnografie și-au propus să cerceteze cultura materială tradițională, tradițiile

și arta populară, pentru a ajuta munca de colecționare, care se leagă de expozițiile permanente de istorie și etnografie ale Muzeului de bază româno-slovac.

La început, taberele de colecționare au fost conduse și organizate de Dr. Grin Igor, etnograful muzelului județean, cu colaborare cu dr. Bencsik János, directorul etnograf al muzeului din Giula.

Aceste acțiuni de colecționare au fost sprijinite chiar de la început de Ministerul Culturii și Învățământului și de Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria. Taberele de colecționare au continuat fără întrerupere în fiecare an, în anul 1995 ajungându-se la a 20-a ediție a acestor tabere. Munca de specialitate în primii ani a fost ajutată de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, de Muzeul Banatului și de Muzeul din Arad. Aceste tabere de colecționare au primit un și mai mare accent în anul 1978 fiindcă muzeul județean avut posibilitatea de a-și înființa o secție de etnografie pentru naționalități și minorități etnice cu trei posturi – angajând un etnograf, un istoric și un custode.

Sarcina principală a secției era pregătirea unei noi expoziții permanente care să reprezinte istoria și etnografia județului în care să primească locul

cuvânt și naționalitățile conlucitoare din județ cum sînt slovacii, românii, germanii și sîrbii.

Proiectul a reușit și în anul 1980 se deschide prima expoziție de istorie și etnografie în care sînt reprezentate și naționalitățile din județ începînd cu reorganizarea județului de după izgonirea turcilor din țară din anul 1715, cînd județul devine locuit de patru naționalități.

După înființarea secției de naționalitate din cadrul muzeului județean, în anul 1978 a fost angajat și un muzeograf istoric, care a depus bazele colecției de istorie. El colecționează, cercetează, organizează expoziții legate de trecutul, de istoria românilor din Ungaria de azi. Din anul 1980 taberele, sau mai precis profilul taberelor de colecționare se lărgeste, acestea devin tabere de cercetare a istoriei și etnografiei românilor. În anul 1982 s-a achiziționat o succesiune bogată a fostului preot ortodox din Chitighaz, Petru Mișcuția. Această succesiune pe lîngă faptul că conține multe documente referitoare la istoria românilor din Chitighaz între cele două războaie mondiale, conține multe reviste, ziare, publicații tipărite și apărute în România în epoca interbelică. În total peste o mie de bucăți. A doua succesiune s-a achiziționat în

Interior românesc din Chitighaz (Soba curată), în expoziție permanentă o Muzeului Munkácsy

anul 1983, de la fostul preot ortodox din Cenadul Unguresc Luțai Mladen, care este și mai bogată decât cea din Chitighaz, fiindcă acest preot ortodox era pasionat să colecționeze tot ceea ce se leagă de cultura românilor din Ungaria.

Acesta fiind un bun român a ținut mult la limba și cultura strămoșescă. Cu aceste două succesiuni într-adevar s-a depus baza colecției de istorie a naționalității române, încât în anul 1983 s-a organizat prima expoziție temporară de istorie a naționalității române la Bichișciaba cu titlul „De la Coresi la Calendarul nostru”.

Pentru prima dată în istoria muzeului județean, această expoziție a reprezentat istoria stabilirii, a colonizării românilor în cele 18 localități din Ungaria de azi, concomitent cu înființarea parohiilor ortodoxe. A reprezentat istoria școlilor confesionale, cultura de limbă maternă română răspândită și susținută în primul rînd de biserica ortodoxă, cu ajutorul diferitelor asociații de cultură, a reprezentat cele mai marcante personalități ale culturii românești de pe teritoriul Ungariei de azi începînd din secolul al XVIII-lea și pînă în 1950. Astfel de expoziții s-au organizat la Budapesta și Giula.

În anul 1983 la Muzeul din Giula este încadrat un etnograf român cu sarcina principală de a îmbogăți colecția de etnografie, de a organiza expoziții, de a se ocupa cu cercetarea folclorului românesc. Deci muzeul de bază al românilor din Ungaria din acest an are două cadre: un istoric și un etnograf.

Din anul 1983 se organizează mai multe expoziții temporare și itinerante. În anul 1983 se deschide casa muzeu din Chitighaz amenajată de secția de naționalitate. În anul 1985 la Budapesta se organizează expoziția cu titlul. „Aspecte din

istoria și etnografia românilor din Ungaria începînd din secolul al XVIII-lea și pînă în 1950”, în anul 1988, în sala Dürer din Giula se deschide expoziția Istoria Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria (1948-1988).

Paralel cu colecționarea și cercetarea istoriei și a etnografiei românilor din toate localitățile locuite și de români, cu organizarea expozițiilor, muzeul de bază se încadrează și în cercetările științifice ale naționalităților, cît și în redactarea și editarea revistelor și a publicațiilor naționalității române.

Toată activitatea de bază la început era sprijinită și de Ministerul Culturii și Învățămîntului, dar în primul rînd de Uniunea Românilor din Ungaria. Deși în urma hotărîrii ministeriale din anul 1974, muzeul județean a primit această sarcină, muzeul de bază nu are un buget aparte pentru realizarea sarcinilor privitoare la minorități.

În viitor, cea mai importantă sarcină ar fi organizarea unei expoziții permanente, care va reprezenta istoria și etnografia naționalității române din Ungaria de azi.

Înainte de toate va trebui să fi create condițiile de depozitare și spațiul necesar pentru organizarea unei asemenea expoziții permanente.

În prezent colecțiile muzeului județean din punctul de vedere numeric al materialului românesc sînt:

Istorie: 7500 de bucăți;

Etnografie: 3000 de bucăți.

La muzeul Erkel Ferenc din Giula materialul este: etnografie 10 000 de bucăți.

Menționez că majoritatea acestor colecții a fost încheagată în ultimii 20 de ani.

Bibliografie

Anuarele Asociației Békés Vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat, dintre anii 1874–1893
MOGYORÓSSY János

Képes kalauz a békés megyei múzeum érem- és régiséggyűjteményének elhelyezett tárgyak ismeretéhez.
B.-Gyula 1885.

RELL Lajos

A békéscsabai múzeum. Története, épületének és gyűjteményeinek leírása. Békéscsaba, 1914.

G. VASS István

A békéscsabai múzeum története. Békéscsaba, 1979.

IMPLOM József

A Gyulai múzeum és könyvtár hetven éve. Gyula, 1940.

Mihaela Bucin

Limbă și identitate națională la românii din Peninsula Balcanică

Orice limbă vorbită pe un teritoriu relativ întins manifestă tendința de a se diversifica, de a se scinda în dialecte, subdialecte și graiuri. Pentru limba română, dialectul este acel idiom care cu timpul a evoluat în condiții geografice și istorice diferite și treptat a căpătat caracteristici deosebite față de limba comună. La fărâmițarea unui teritoriu lingvistic contribuie o serie de factori obiectivi și subiectivi: geografici, culturali, economici, politici. Deoarece limba este instrumentul care înlesnește comunicarea între oameni, fărâmițarea ei tot mai accentuată duce la alterarea acestei funcții a comunicării. Unificarea unei limbi în scopul păstrării funcției de bază, precum și în scopuri adiacente politice, naționale, culturale, se realizează prin alcătuirea unei limbi literare comune. Deci, deși limba vie urmează o evoluție continuă, o perpetuă transformare dictată de factori interni și externi, limba literară se întemeiază pe ordonarea strictă a componentelor limbii, care cu timpul este instituționalizată și, prin acțiunea niveletoare asupra dialectelor și graiurilor, li se substituie, le înlocuiește. Mijloacele de comunicare în masă, școala, instituțiile culturale, duc la marginalizarea graiurilor specifice zonelor în care limba a evoluat diferit. Ce se întâmplă însă în acele locuri în care se vorbește un grai sau dialect al limbii române, dar limba literară nu este în situația de a deveni instrument de comunicare?

Pentru limba română vorbim de existența a patru dialecte, pe acestea le putem împărți pe criterii geografice, în funcție de situarea lor la nordul sau la sudul Dunării.

Dialectul daco-român este sigurul dialect românesc din nordul Dunării. A fost numit astfel deoarece este vorbit între granițele aproximative ale fostei Dacii. Este dialectul român cu cel mai mare număr de vorbitori: peste 25 de milioane. Cuprinde vorbitori din actuala România, din Serbia, Bulgaria, Croația, Moldova, Ucraina, Ungaria și comunități izolate în U.S.A., Canada, Israel etc. Dialectul daco-român este împărțit în cinci subdialecte sau graiuri: muntean, moldovean, bănațean, crișean și maramureșean.

Cel mai vechi text scris în acest dialect este o scrisoare cu litere chirilice de la 1521 (Scrisoarea lui Neacșu de la Cîmpulung). Scrierea chirilică a fost introdusă pe teritoriile românești în secolul al 13-lea, odată cu limba slavonă ca limbă de cult. ortodox. Slavona a fost singura limbă în care s-a scris în această regiune, pînă în secolul al 16-lea. Scrierea cu litere slavone (chirilice) a fost întrebuințată pînă la sfîrșitul secolului trecut. Numai în 1860 limba română a început să fie scrisă oficial cu caractere latine.

Dialectul daco-român a stat la baza alcătuirii limbii literare române.

Dialectele românești vorbite în sudul Dunării au intrat în atenția dialectologilor abia la sfîrșitul secolului trecut, cînd mai ales două dintre ele erau pe cale avansată de dispariție.

Dialectul aromân (macedoromân sau macedonean) este singurul dialect românesc din sudul Dunării în care s-a dezvoltat o literatură cultă. Ocupația de bază a vorbitorilor acestui dialect era oieritul transhumant. În zilele noastre, vorbesc diferite graiuri aromânești peste 500.000 de persoane, în Albania, Grecia, fosta Iugoslavie, Bulgaria, România, precum și în colonii mai îndepărtate în America, Australia, Canada.

Unii cercetători consideră acest dialect limbă aparte, invocînd evoluția separată teritorial și istoric. Lingviști greci îl consideră o limbă formată prin romanizarea, latinizarea unor vorbitori de limbă greacă.

Primul cercetător care s-a ocupat cu analiza sistematică a dialectelor limbii române, la fața locului, a fost romanistul german Gustav Weingand (1860–1930). El consideră (și după el mulți dialectologi români: O. Densușianu, Sextil Pușcariu, Al. Rosetti) că dialectul aromân s-a format în sudul Dunării, în nord-estul peninsulei Balcanice, între Dunăre și Munții Balcani. Ulterior, valuri de aromâni au migrat la sud de linia Jireček. Această linie imaginară reprezintă granița stabilită de istoricul ceh Jireček între zonele care în antichitate se aflau sub influența limbii grecești, respectiv sub influența limbii latine, pe baza

inscripțiilor descoperite în peninsula Balcanică.

În legătură cu aromânii apare pentru prima dată în istorie denumirea de valah, termen de origine germanică, denumind generic populațiile romanizate din peninsula Balcanică. Istoricul de origine aromână, George Murnu, constată că prima mențiune a valahilor e prezentă în însemnările grecului Kedrenos, copiator al unor cronici bizantine din secolul al 11-lea. Știrea se referă la un fapt istoric din anul 976: uciderea prințului bulgar David de niște „valahi călători”. Tot în secolul al 11-lea, un alt cronicar bizantin, Kekaomenos, descrie teritoriile locuite de aromâni.

Aromânii au trăit în continuă pelegrinare, așezările lor aveau un număr redus de locuitori. Punctele în care erau stabiliți în număr mai mare sînt: Macedonia, în jurul Bitoliei, în munții Pindului, în Tesalia, în Albania, pe muntele Gramos. Ocupația lor de bază – păstoritul – și continua pendulare de la munte la șes în căutare de pășuni, a asigurat legătura dintre grupuri. Date interesante despre viața nomadă a păstorilor aromâni au apărut și în articolul lui Radu Octavian Maier, din *Revista de etnografie și folclor*, București, 1964. Autorul urmărește o problemă de etnografie și sociologie actuală încă în Albania de acum 30 de ani: așezările de colibe ale aromânilor, pe care albanezii îi numesc „ciobani”. În acest caz, numele ocupației de bază se extinde asupra grupului etnic. Satele aromânești din Albania erau construite în așa fel, încît puteau fi demontate și strămutate de la munte la cîmpie, în funcție de anotimp, de vîrătură sau iernatul turmelor. Aceste sate migratoare cuprind 30–40 de colibe rotunde. Una dintre aceste colibe e școala, iar învățătorul se mută și el vara la munte, iarna la șes. Locuitorii duc cu ei întreg arsenalul obiectelor casnice: pirostriile, țesutul, războiul de țesut (de tip rudimentar care se îngropa în pămînt).

De-a lungul timpurilor, valahii din sudul Dunării s-au înstrăinat de cei din nordul Dunării. Din punct de vedere al conștiinței naționale, ei sînt solidari cu popoarele din care fac parte. Aromânii nu s-au constituit oficial, nici din punct de vedere național, nici lingvistic, ca o etnie aparte. Astfel, în mare parte au fost asimilați. Interesant este procesul de integrare a aromânilor printre românii din nordul Dunării, în România, unde alcătuiesc grupuri mai ales în Dobrogea.

În secolul al 17-lea multe familii de aromâni au fugit din calea turcilor și s-au așezat în

Imperiul Habsburgic. Aici, în plină epocă a Luminilor, cărturari aromâni încearcă să dea avînt unei renașteri naționale, prin ieșirea de sub dominația bisericii grecești și prin adoptarea alfabetului latin. Iată cîteva nume de familii aromâne stabilite în Austro-Ungaria enumerate de cercetatoarea Maria Berényi: Grabovski, Mocioni, Gojdu, Dumba, Darvari. Dintre familiile aromâne care au poposit în Ungaria o menționăm și pe cea a preotului Murnu, tatăl lui George Murnu, istoric și poet în dialectul aromân. Preotul Murnu era originar din Veria, Macedonia, și-a terminat studiile la Atena, a predat la liceul românesc din Bitolia. După 1890 el este numit preot al comunității greco-române din Budapesta. În cercul tinerei intelectualități românești din Budapesta se formează George Murnu, istoricul care va face temeinice cercetări despre trecutul românilor din sudul Dunării.

Din punct de vedere lingvistic, dialectul aromân prezintă caracteristici aparte, dintre care amintim două de ordin fonetic:

– proteza vocalei „a” la începutul cuvintelor moștenite din latină, care încep cu o vocală sau cu o sonantă (de ex.: lat. roman > în dialectul dacoromân a devenit român, în aromână, armân; lat. spargo (sparg), a devenit aspargu, lat. laudo (laud) > alaud, lat. ungo (ung) > aungu, etc.

– rostirea grupurilor ce, ci > țe, țî; de la rostirea numeralului cinci în forma ținți, aromânii și-au cîștigat și denumirea de țințari.

Dialectul aromân cuprinde un număr însemnat de împrumuturi din slavă, greacă, turcă.

Dialectul meglenoromân numără astăzi puțini vorbitori: 5000 de persoane bilingve, care se exprimă în limba țării în care trăiesc. Cei mai mulți vorbitori de meglenoromână trăiesc în provincia Meglen, pe malul drept al râului Vardar, la nord de orașul Salonic. Originea lor a iscat dispute între dialectologii români: sînt considerați ca migrați din nordul Dunării, din vestul Transilvaniei, sau, dimpotrivă ca grup etnic format în teritoriul pe care îl ocupă. Unii cercetători consideră dialectul meglenoromân ca un subdialect al aromânei.

Prima culegere de texte meglenoromâne o datorăm lui Gustav Weingand, și datează din 1892. Nu au avut școli proprii, încercările de a introduce limba română literară în învățămînt, dintre cele două războaie, nu au reușit. Asimilarea și dispariția meglenoromânilor este ireversibilă. Din fericire, Theodor Capidan a scris între 1925–1935, o monografie cu titlul

Meglenoromânii, în care se ocupă de istoria acestora, de particularitățile de grai și întocmește și un Dicționar meglenoromân.

Ultimul dialect al limbii române este istroromâna. Are cel mai mic număr de vorbitori (cca. 1500), toți bilingvi. Ei trăiesc în câteva sate din Peninsula Istria, în Croația, lângă muntele Učka. Au adoptat limba croată.

Dialectul istroromân e considerat că a apărut după migrarea unor grupuri de români din

nordul Dunării, din Munții Apuseni și sud-vestul Transilvaniei și Banat, dar această afirmație e o simplă ipoteză bazată pe unele caracteristici fonetice comune dialectului aromân și graiurilor vorbite în zonele amintite. Este vorba despre prezența rotacismului în cuvintele moștenite din latină, afit în graiurile din Munții Apuseni cât și în istroromână. De exemplu: lat. bine > istr. bire; lat. anima > istr. irimă.

Aromâni fărșeroți

După această sumară prezentare istorică și lingvistică a românilor din sudul Dunării să ne oprim asupra rolului pe care aceștia l-au jucat în cultura și civilizația românească din spațiul transilvan și Ungaria. Dintre cercetători, s-au ocupat de acest subiect: Valeriu Papahagi, George Murnu, George Hristodol, iar dintre cercetătorii români din Ungaria, Maria Berényi face un scurt istoric al familiilor aromânești stabilite în imperiul habsburgic, în urma pericolului turcesc din peninsula Balcanică (vezi „Viața și activitatea lui Emanuil Gojdu 1802–1870 în „Istoria Fundației Gojdu”).

Începând cu secolul al 17-lea, un număr însemnat de aromâni, alături de greci, sârbi, bulgari și albanezi se așează în ținuturile din nordul Dunării. E semnată prezența lor la Sibiu, Brașov, Oradea, Cluj, Timișoara, Arad, Lugoj, dar și la Miskolc, Vác, Budapesta, Makó, Kecskemét. Ei se îndeletnicesc cu negoțul, practică diferite meserii, cumpără pământ.

Aromânii stabiliți în Transilvania participă material și spiritual la ridicarea a numeroase biserici ortodoxe. Și-au adus contribuția la ridicarea ctitoriilor bisericesti din: Beiuș (1784), Oradea (1792), Cluj (1795).

Alături de mulți anonimi, care s-au pierdut în masele românești sau ungurești din această parte a Europei, numele unor aromâni stabiliți în Ungaria și Ardeal, au reușit să străbată timpul, aceștia fiind mai ales oameni de cultură care s-au identificat cultural și spiritual cu românimea din Transilvania, din Imperiul austro-maghiar.

Primul care trebuie amintit este marele ierarh Andrei Șaguna, născut la 1 ianuarie 1809 în familia unor macedoromâni, comercianți de vinuri la Miskolc. După studiile de drept și filosofie la Universitatea din Buda, a continuat învățătura la institutul teologic sârbesc din Vîrșeț (Banatul iugoslav), unde luase ființă o secție românească pentru preoții ortodocși. În 1848 este sfințit ca episcop; s-a împotrivit tenace ofensivei de maghiarizare și catolicizare, organizând biserica și școala românească, creînd ASTRA și ziarul „Telegraful român”.

La învierea mitropoliei ortodoxe din Transilvania s-a implicat și Andrei Mocioni de Foeni, din familia macedo-română a Mocioneștilor. El a grupat în jurul său întreaga românime din eparhiile Arad, Timișoara și Vîrșeț; urmașii lui Andrei Mocioni au contribuit la luminarea poporului, dăruind stipendii pentru instruirea viitorilor intelectuali, pentru diverse acțiuni

culturale sau contribuind cu importanta sumă de 60.000 coroane de aur la ridicarea catedralei din Sibiu (1906).

După Valeriu Papahagi, un document venețian din 1760 dovedește că macedoromânii din Moscopole aveau legături cu centrele Belgrad, Viena, Budapesta, cu mult înainte de distrugerea orașului lor. La Viena s-a înfiripat astfel o puternică și numeroasă colonie macedoromână. Aici se formează medicul „vlah de neam”, Ioan Nicolide de Pindo, macedonean din Gramoste. Biograful acestuia îl prezintă ca „medic-filosof, doctor în medicină și membru al Asociației medicilor din Viena Austriei”. El este primul dintre „fii Bisericii răsăritene” care devine membru al Academiei din Viena.

Din mijlocul coloniilor macedoromâne din Banat și Ungaria a ieșit medicul Gheorghe Constantin Roja care s-a ocupat cu multă râvnă de istoria și specificul aromânilor. La 22 de ani, pe cînd era student la Facultatea de medicină din Pesta, el publică (în 1908) în germană și greacă o carte cu titlul „Cercetări asupra românilor sau așa-numiților vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre”.

În 1809, Roja publică la Pesta, în română și greacă „Măiestria ghăsirii (citirii) românești cu litere latine”. În această lucrare, autorul pledează pentru alcătuirea unei limbi române unitare cu elemente lexicale românești și aromânești.

Publicația din 1908 a medicului aromân cuprinde și o listă de vreo două sute de persoane, în cea mai mare parte macedoromâni din Ungaria, care subscriu întărind importanța tipăririi lucrării.

În 1808–1809, se deschide la Budapesta o școală românească sub conducerea bănățeanului Constantin Diaconovici-Loga, iar elevii acestei școli erau macedoromâni, care țineau cuvîntările de sfîrșit de an în dialectul lor.

În 1815 se naște inițiativa femeilor macedoromâne din Pesta, de a întemeia o societate cu scopul principal de a înființa școli pentru fii aromânilor.

Încheiem această succintă prezentare a personalităților aromânești care au contribuit la ridicarea culturală a românilor din Ungaria, Ardeal și Banat, în vremea imperiului, cu rîndurile dedicate de Zaharia Carcalechi, în publicația „Biblioteca Românilor” din 1812 fraților Grabovski, și ei susținători aromâni ai intelectualității românești din Ardeal și Ungaria: „Și machedo-românii din Pesta n-au fost și nu

sunt străini a alerga întru ajutorul pentru luminarea românilor, dintre carii mai de băgare de seamă sînt Anastasie și Constantin Grabovski, ca niște adevărați părinți ai feciorilor celor săraci

carii au dat și dau hrană, îmbrăcăminte și ajutorință de a putea învăța școalele ceale înalte, ca cu așa feliu de ajutor să poată lumina și neamul nostru cel românesc mai nainte vestit și lăudat."

Bibliografie

1. Maria Berényi: Istoria fundației Gojdu, Budapesta, 1995
2. George Hristodol: Românii macedoneni în Transilvania veacurilor XVIII-XIX. Anuarul Institutului de istorie Cluj, 1993
3. N. Ș. Tanașoca: Prefață la Cercetări istorice asupra românilor din sudul Dunării, de George Muruu, București, 1984
4. Valeriu Papahagi: Relațiile dintre aromâni și dacoromâni în trecut, în Tribuna, nr. 39/1996

Macedoneni în costume naționale

Folclor aromânesc din Ezibei (Bulgaria)
cules în 1937

10. VOI PĂRINȚĂ, VOI A NOȘTRI.

Voi părință, voi a noștri.
Ti bărba! nă diaditu voi?
Picurari di la oi.
Seara v'înu dormu ca boi.
Tahina n'iergu la oi
Ș'noi mul'ierli di năpoi,
Na! na! na! ațiali și-aveță
Prucuchii si nu fățeț
Oili s'vă băniadză
Noantinl'i si prucupsiască
Birbețl'ii și vă psusiască
Oili-vă s'nu vă-s mârliască
Și-u aduchiț inima noastră.

11. TI-N'I FU TAXIRATEA.

Ti-n'i fu taxiratea
Ș'nă mari ghideri.
Cum u nă vini oara
S'nă dutemu tu ascheri.
Di cara n'i-avdzăi
Tutu stau minduitu
Cum u să-n'i n'ergu tu ascheri ?
Hiu ficioru isusitu:
Stau di scriu 'nă carti
La vruta s'pitrecu:
S'dau țindzăți di liri
Ș'tu ascheri s'nu n'ergu.
Vruta cara s'avdă
Multu ua stă nărită
Că șu-avia tu minti
Estanu să-s mărită.
— „Tută paia n'iu v ndu
Ș'ca țeara s'mi tuchescu.
S'nu ti vedu, lai gioni,
Aco iu ampulisescu.
Ma s'nu n'iamu fărină
Va si l'iau di la vițină,
S'nu-n'i ti vedu, lai gioni,
Co iu facu tilimi.
Tută paia n'iu vindu
Ș'agiună tută eta,
S'nu-n'i ti vedu, lai gioni,
Iu-și bati turbeta.

10. VOI PĂRINȚI, VOI AI NOȘTRI.

*Voi părinți, voi ai noștri,
Ce fel de bărbați ne-ați dat:
Păstori de la oi.
Seara vin și dorm ca niște boi.
Dimineața merg la oi
Și noi femeile în urma lor,
Na! na! na! atât să aveți,
Stare bună să nu mai faceți
Oile să vă trăiască
Mieii să se înmulțească
Berbeci să vă moară,
Oile să nu se împerecheze
Să înțelegi inima noastră.*

11. CE MARE NECAZ.

*Ce mare necaz
Și ce supărare,
Că a venit vremea,
Să mergem în miliție.
De când am aflat vestea.
Tot stau îngândurat.
Cum să merg în militărie?
Sunt flăcău logodit;
Stau și scriu o scrisoare
La draga să-o trimit;
Să dau cincizeci de lire
Și să nu merg în militărie;
Iubita dacă va auzi
Se va supăra mult,
Pentru că avea de gând
Să se mărite anul acesta.
— „Toată zestrea mi-o vând
Și ca ceara să mă topesc.
Numai să nu te văd, dragă.
Acolo unde se luptă.
Dacă nu voi avea făină,
Voi lua dela vecină.
Să nu te văd dragă,
Acolo unde se face instrucție.
Toată zestrea mi-o vând
Și stau flămândă viața 'ntreagă.
Numai să nu te văd, dragă.
Acolo unde sună goarna.*

Cules dela Dina Nasta. 30 de ani. știutor de carte.

12. UNĂ NUMTĂ ARMĂNEASCA.

Susu tu munță, la Livădză
 Și fați nă numtă mari,
 Ună numtă armăniască
 Casa 'mplină di fumeali
 Bană lungă si băniadză
 Dumnidzău si-l 'i prucupsiască
 Na! că vini și xinitlu
 – „Bună dzua voi numtari,
 Cu'n cherdu si-u 'nchirdâsiț
 Scoati 'nviasta s' bași mâna
 U amu veară-cusurină.

13. VOI ARMÂN'I DI-AU A, DI-ACLO.

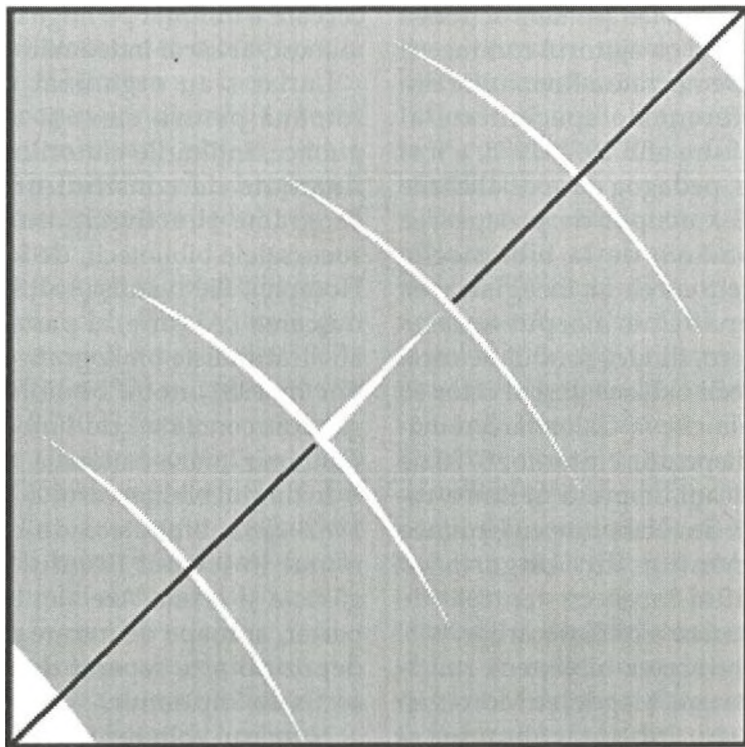
Voi Armân'i di-aua, di-aclo.
 Tu Armiriu nu avdzăț ți-si fați ?
 Voi Armân'i!
 Tut Armîn'l'ii si isusiră
 Tuț-tuț luară Greăț,
 Voi Armân'i!
 Cu fustăn'li pân'di padi,
 Lambri alu Badâ pruxinitu,
 Voi Armân'i!
 Creaca nu fați tâmbari
 Ficiorl'ii „patera”-ță greseu.

12. O NUNTĂ AROMÂNEASCA.

*Sus in munți, la Livezi,
 Se face o nuntă mare,
 O nuntă aromânească
 Casa e plină de familii.
 Să trăiască viață lungă.
 Dumnezeu să-i pricopsească:
 Iată că vine si un străin:
 „Bună ziua voi, nuntași.
 Cu noroc și fericire
 Scoateți mireasa să-mi sărute
 mâna
 Că mi-i vară primară”.*

13. VOI AROMÂNI DE-ICI DE-ACOLO.

*Voi Aromâni, de-ici și de-acolo,
 N'auziți ce se întâmplă în Armiria
 Voi Aromâni!
 Toți Aromâni se logodiră
 Toți, toți au luat grecoaice,
 Voi Aromâni!
 Cu fustanele până la pământ!
 Lambriu a lui Badâ, peșitor!
 Voi Aromâni!
 Grecoaica nu face sumane
 iar copiii „patera” își strigă.*

Ecaterina Havasi

Istoricul bibliotecii de bază românești din Giula, de la înființare pînă în prezent

Înființarea de biblioteci pentru naționalități a început în 1969, din inițiativa Centrului de Biblioteconomie și Metodică. Ministerul Culturii a pus la dispoziție un buget de un milion de forinți pentru procurarea de cărți în limba română, germană, slovacă și slavă meridională.

În 1972 a apărut documentul cu titlul „Principiile înființării și funcționării bibliotecilor pentru naționalități”, întocmit de Urosevics Daniló și în același an s-a înființat singura bibliotecă de bază românească din Ungaria, în cadrul Bibliotecii Orășenești „Mogyoróssy János”, din Giula. În atribuțiile acesteia intra și aprovizionarea cu cărți a sucursalelor din 16 localități românești, existente în județele Bichiș, Csongrád și Hajdú-Bihar. Aceste localități sînt următoarele: Bătania, Bedeu, Aletea, Chitighaz, Săcal, Apateu, Leta Mare, Lökösháza, Cenadul Unguresc, Micherechi, Peterd, Pocei, Otlaca-Pustă, Șercad, Veherd, Jaca.

În mod cert, la formarea bazei de cărți românești și-a adus o contribuție importantă directorul Bibliotecii Mogyoróssy din perioada aceea, dr. Nemedi Endre (1917–1992). De asemeni acțiunea a fost dusă la bun sfîrșit și cu ajutorul conducerii orașului și al Uniunii Democrate a Românilor din Ungaria. Primul referent de specialitate al bibliotecii românești, între anii 1971–1978, a fost soția lui Sz. Kiss János, pedagog cu specializările română–maghiară. S-a ocupat de procurarea cărților în limba română, de la bibliotecile bucureștene, de clasificarea și înregistrarea acestora. De menționat că a început această muncă practic de la zero, fiindcă fondul de carte românească al bibliotecii orășenești și al celor 16 sucursale se rezuma la cîteva Calendare românești. În 1974 erau la dispoziția cititorilor 6720 de volume și 35 de publicații de presă în limba română. S-au creat relații de colaborare cu Uniunea Democratică a Românilor din Ungaria cu conducătorii consiliului local, cu centrele de îndrumare și perfecționare a bibliotecarilor.

Între 1978–1982 conducerea bibliotecii românești i-a revenit bibliotecarei Magdolna Móroczán Bányai, specialist în biblioteconomie și

culturalizarea maselor. A fost ajutată în muncă de soția lui Hajdú Ferenc, Maria Știr care în această perioadă următoare înființării secției pentru împrumut (1962) a reușit să adune peste 800 de cititori adulți din Orașul Mare Românesc, care au împrumutat diferite volume: literatură de călătorie, distractivă și beletristică. În cadrul bibliotecii a început să activeze și soția lui Somogyi Ferenc. În 1979, Biblioteca de Bază Românească s-a despărțit de Biblioteca Mogyoróssy și a devenit o secție separată cu sediul în strada Galamb, numărul 21, în Orașul Mare Românesc.

Chiar în lipsa unei dotări materiale corespunzătoare (lipsa unui depozit, a spațiului de expunere a celor peste 2000 de volume în limba română și tot atîtea în maghiară) biblioteca a devenit un atelier al intelectualității românești locale, care a avut la dispoziție cele mai importante lucrări literare, în limba maternă. S-au organizat consfătuiri pentru lucrătorii din școlile și bibliotecile localităților românești. Orosz Anna a prezentat o oră de română bazată pe folosirea materialului din bibliotecă. Teodor Cozma este cel care a înființat pe lîngă bibliotecă, un club românesc/al cărui îndrumător a devenit.

Lunar s-au organizat programe în limba română pentru elevi și adulți. Conferințele publice, întîlnirile cititorilor cu scriitorii au fost finanțate de consiliul orășenesc din Giula. Programe și activități au fost susținute și în sucursalele bibliotecii, de Ion Budai, Alexandru Hoțopan, Ilie Ivănuș și alții. Din 1981, s-a inițiat mișcarea „Ai carte, ai parte”, în cadrul căreia s-au alcătuit liste bibliografice și tabere de lectură. Tot în 1981, noua bibliotecă din Chitighaz a găzduit concursul de limba română „Dimitrie Cantemir”, faza națională.

În timpul bibliotecarului Teodor Oltean, în anii 1982–1983, biblioteca de bază românească s-a mutat în localul liceului românesc, unde se găsește și acum. Are aici un spațiu adecvat, la parter, aproape de intrarea principală a clădirii, depozitul este separat de sala de lectură și de secția de împrumut.

Numărul volumelor în limba română a crescut

la 9000 și se primesc și 50 de periodice, cele mai multe în limba maghiară. Inventarierea cărților a fost efectuată de Maria Rus, profesoară cu specializările română și matematică.

Au fost întărite legăturile cu biblioteca Centrală de Stat Gorki (azi Biblioteca de limbi străine) prin doi excelenți lucrători din această instituție: Kertész Gyula și referenta de limbă română Sofia Sîrbuț. Între 1983–1991, conducătoarea bibliotecii a fost Florentina Oltean, absolventă a Universității din București, secția română-italiană. A fost ajutată în atribuțiile școlare și culturale de Gabriella Laczkó, iar din 1989 de Maria Brindaș. Tot personalul bibliotecii a contribuit cu rezultate deosebite la funcționarea clubului românesc, la organizarea de concursuri și tabere de lectură, la perfecționarea bibliotecarilor din sucursalele de provincie. De remarcat nivelul cursurilor de perfecționare din 1989, în cadrul cărora bibliotecarii au participat la ore de limba română și biblioteconomie.

Concursul de limba română „Dimitrie Cantemir” a fost organizat în această perioadă la Micherechi, Apateu, Cenadul Unguresc și de trei ori la Chitighaz. Tabăra de lectură „Ai carte, ai parte” a avut loc din doi în doi ani la Giula, și au participat între 30 și 60 de elevi de la școlile generale. Cei mai buni dintre ei au fost răsplătiți cu excursii în România.

În ciuda greutăților de aprovizionare, Florentina Oltean a reușit să mărească fondul de carte, să revizuiască volumele existente, să caseze exemplare inutile și să alcătuiască o bibliografie completă a bibliotecii. Biblioteca s-a încadrat cu timpul ca o parte componentă indivizibilă a școlii românești. Au devenit un obicei orele suplimentare ținute în bibliotecă, elevii s-au obișnuit să consulte materiale de specialitate, să citească în limba română.

Din 1990 până în zilele noastre, rolul bibliotecii de limbă română a crescut. După datele din publicația „Statistica istorică a perioadei 1867–1992” (Budapesta, 1992), în 1990 s-au declarat de naționalitate română 10.740 de cetățeni maghiari, iar din aceștia 8730 și-au declarat româna ca limbă maternă. În procente, aceasta reprezintă 1% din populația Ungariei. În acest context, datoria fiecărui bibliotecar din oricare localitate românească, este păstrarea limbii materne și a valorilor culturale românești.

În acest scop, România a acordat ajutorul necesar, începând din 1989: a donat bibliotecii de bază mai multe mii de volume, a invitat

bibliotecari din Ungaria la consfătuiri de specialitate la Galați și Cluj și, anual, la cursuri de limbă română.

În anii '80 sucursale bibliotecii au primit materialul bibliografic prelucrat și înregistrat. Ani de-a rândul nici biblioteca de bază, nici bibliotecile aferente n-au cumpărat cărți în limba română din forțe financiare proprii. Din 1989, biblioteca de bază a primit prin donație 6.000 de volume, dintre care 2.000 de bucăți de la Biblioteca de Limbi Străine, 4.000 de volume din România, de la bibliotecile din București, Arad și Cluj. Lucrătorii bibliotecii românești din Giula au fost până în 1993 două persoane, apoi, din motive economice, una. Multiplicarea fișelor de înregistrare a cărților are loc la biblioteca orășenească. Eventualele cereri de carte, care nu pot fi satisfăcute de biblioteca de bază, sînt completate de Biblioteca Județeană din Cluj, în cadrul relațiilor de împrumut reciproc. „Catalogul cărților în limbile naționalităților” nu poate fi de mare folos instituției noastre. Nu este rezolvată nici vânzarea și difuzarea cărților românești. Biblioteca, împreună cu școala și cu Uniunea Românilor s-a angajat să valorifice cărțile în limba română, dar numai pe acelea despre apariția cărora primesc informații.

În prezent, în cele 16 biblioteci românești se găsesc 27.707 de volume, dintre care cele mai multe la Giula (17.644), și mai multe mii la Chitighaz, Micherechi și Bătănia. Și localitățile cu un număr redus de locuitori au bibliotecile dotate cu dicționare, gramatici, manuale, cărți de literatură pentru copii, în limba română.

Cele mai multe împrumuturi au fost în 1995, la Micherechi (1820), la Giula (1848) și la Chitighaz (1180).

Din păcate, modul modest în care sînt retribuiți bibliotecarii, se resimte din mai multe puncte de vedere. 50% sută din angajații acestor biblioteci nu cunosc limba română, nu doresc să participe la cursuri de specializare, astfel e îndoielnic că pot face recomandări adevărate din literatura română. Pentru a îmbunătăți această situație, liceul românesc organizează cursuri facultative de biblioteconomie, la care, începînd din 1980, participă anual 8–15 elevi. Dar aceștia, după bacalaureat aleg în general altă meserie.

În sfîrșit, amintim că în 1989 s-a înființat Societatea de Prietenie Româno-Maghiară, care are sediul de funcționare la Biblioteca Românească de bază. Finanțarea programelor acestei societăți se face pe bază de concursuri și acțiunile organi-

zate constau în întâlniri ale scriitorilor cu cititorii, în prezentări de carte, serate literare sau muzicale, conferințe cu diferite teme, expoziții. S-au creat legături cu asociațiile de același profil din România, cum ar fi Societatea de prietenie româno-maghiară din Miercurea Ciuc. Tot Biblioteca și Asociația organizează anual, începând din 1994 concursuri de recitări în maghiară și în limbi străine pentru liceeni și studenți. A apărut în 1995 și o publicație cu titlul „Case vorbitoare”. Efectele acestor evenimente s-au făcut simțite în toate localitățile românești.

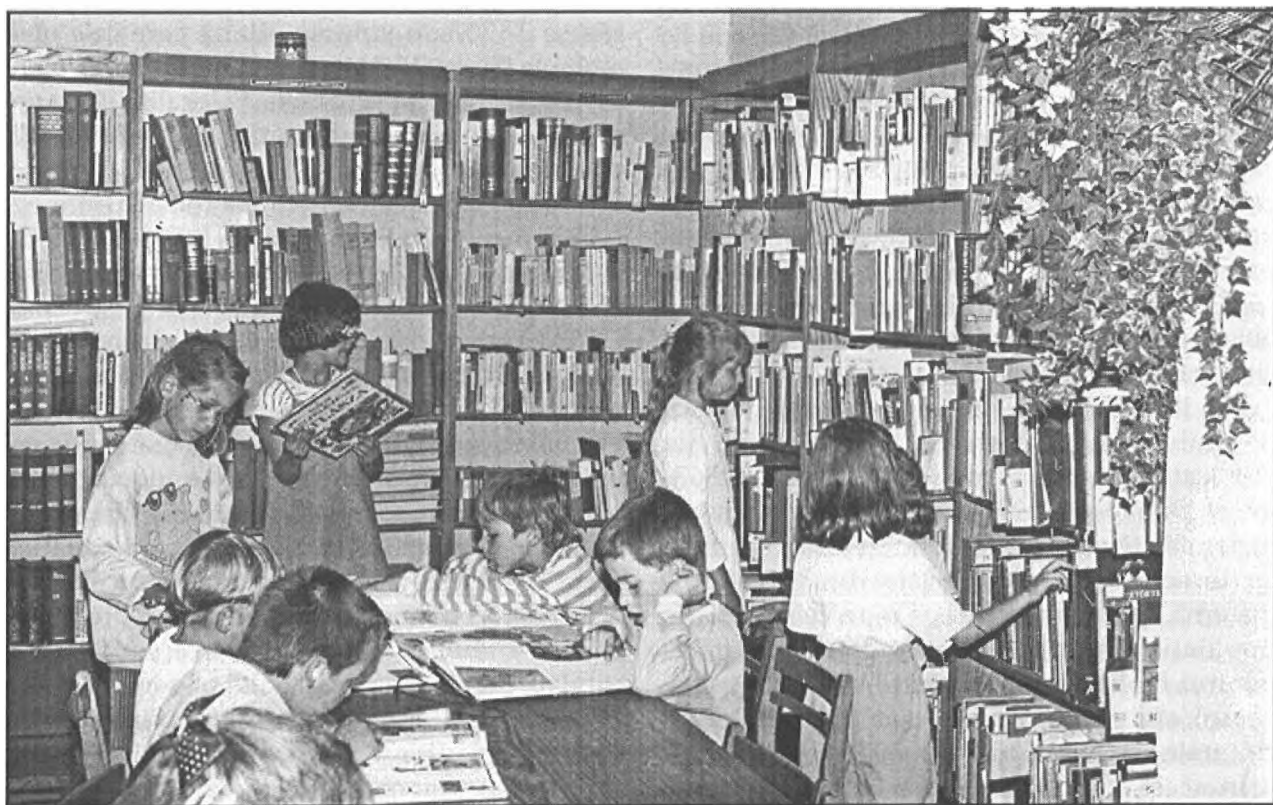
Pe viitor, funcționarea cu randament a

Bibliotecii este condiționată de acumularea unui material modern: cărți, dicționare, materiale audio-vizuale. În prezent singurul lucrător al bibliotecii este soția lui Luczai Mikós: conduce biblioteca din punct de vedere administrativ și profesional, ocupându-se totodată de sucursale teritoriale.

*„Gura noastră
Din pahar mai mult nu se-adapă,
Ci numai din curat izvor”*

(B. Bartók – Cantata Profana)

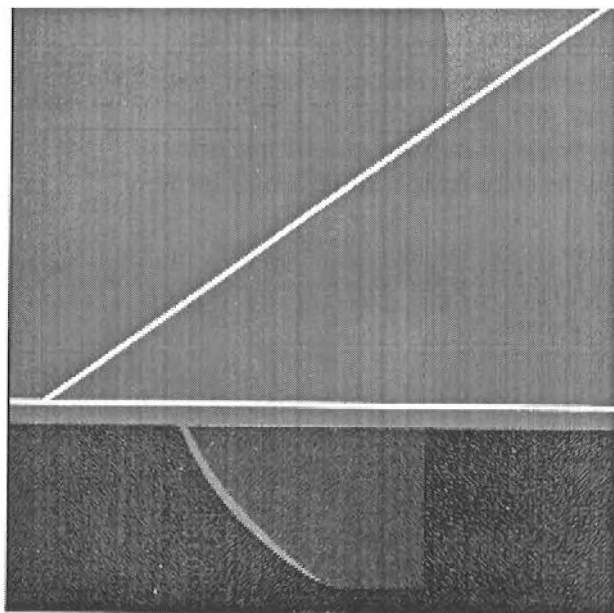
Am scris aceste rînduri cu acest gînd în minte
și în suflet.

Biblioteca de bază din Giula

Bibliografie

- Balogh Ferenc: Román nemzetiségi fiókkönyvtárak Békés megyében. In: Békési élet, 1973. 3. sz. p. 545-546.
- Bányai Magdolna: A Mogyoróssy könyvtár román báziskönyvtári feladatai és tevékenysége. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1980. 4. sz. p. 25-26.
- Budai János: Középfokú intézményeink bemutatkozása (V.). „N. Balcescu” Gimnázium. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1987. a. sz. 13-15.
- Erdész Ádám: Ünnepi könyvhét. Századvég a '90-es évek nagy kiadója? In: Gyulai hírlap, 1992. jún. 19. 3. p. (A kép a fontos!)
- Faragó Lajos Tamás: József Attila-est. In: Gyulai hírlap, 1993. ápr. 2. 3. p.
- Fiók-és klubkönyvtárral gazdagodott városunk. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1980. 3. sz. 12. p.
- Gerő Gyula: Békési jegyzetek. In: Könyvtáros, 1972. 5. sz. p. 251-258. és 6. sz. p. 329-334.
- Havasi Istvánné: Húsz éves a gyulai román nemzetiségi fiókkönyvtár. Könyvtári jegyzések, 1982. 1. sz. p. 18-20.
- Havasi Istvánné: A magyarországi román lakosság és az olvasóvá nevelés. In: Könyvtáros, 1981. 10. sz. p. 604-605.
- Havasi Istvánné: Olvasótábor Gyula. 1990. In: Könyvtári jegyzések, 2-3. sz. p. 29-31.
- Havasi Istvánné: A városi könyvtár jelene és jövője. In: 150 éves a Mogyoróssy könyvtár. p. 43-46.
- Kerekes István: Román nyelvű versmondóverseny. (Kép) In: Gyulai hírlap, 1993. máj. 7. 2. p.
- Kiss Jánosné, Sz.: Bukaresti könyvvásárlás: In: Könyvtári jegyzések, 1977. 2. sz. 34. p.
- Kozma Mihály: A román nemzetiségi oktatás keretei adóttak. Interjú Budai Jánossal, a „N. Balcescu” Román Tanítási Nyelvű Általános Iskola és Gimnázium igazgatójával. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1993. 1. sz. p. 10-12.
- Kozma Tivadar: Nemzetiségi klubjaink. (II.) A gyulai román klub tevékenysége. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1986. 3. sz. p. 15-16.
- Lonovics Lászlóné: Iskolao könyvtárak és könyvtárosok Békés megyében. Békéscsaba, Békés M. Könyvtár., 1995. 121 p.
- Magyari Barna: Román kulturális rendezvények. Szerzői est és kiállításmegnyitó. In: Gyulai hírlap, 1993. márc. 5. 2. p.
- Magyari Barna: Wolfart János Gyulán. In: Gyulai hírlap, 1993. jan. 15. 2. p. (A kép a fontos!)
- Marsi Gyuláné: Nemzetiségeink életéből. Városunk a hazai románság centruma. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1988. 2. sz., p. 11-12.
- Marsi Gyuláné: A város nemzetiségi lakosságának kulturális helyzete. In: Gyula Város Tanácsának tájékoztatója, 1984. 3. sz. p. 8-10.
- Mogyoróssy János Városi Könyvtár. (Dosszié)
- Pénzes Ferenc: Tervezik a román kulturális központot. In: Gyulai hírlap, 1994. aug. 5. 1. p.
- Román nemzetiségi vetélkedő döntője Gyulán. In: Gyulai hírlap, 1988. júl. 1. 3. p.

Maria Berényi

Liniște adâncă

*dusă-i pe gânduri ziua de azi
ascult și tac, ascult și tac*

*sînt aici și nu sînt nicăieri
privesc cu ironie mișcările inutile*

*cu adevărul rotunjit pe buze
stau de veghe nopților senine*

*gura-mi se usucă de nostalgii amare
ceasul își împarte clipele egale*

Sîmburul gândirii se desface...

*cuvîntul veghează obosit
lacrimi sugrumate între gene
lumea-și urmează mersul spre pierire
destinu-i altoit în clipă
sîmburul gândirii se desface...
licărește o mică luminare*

Caut un glas, o vorbă lină

*știu bine că eu însămi n-aș mai putea acum
să mai iau totul de la început
caut un glas, o vorbă lină
ne-am separat, nimeni nu este cu nimeni
mai stăm alături doar din întâmplare
o, tu, secetă a limbei noastre materne
nu ne crăpa buzele, dă-ne o mică speranță*

Norii trec pașnici spre infinit

*Bat clopotele toamnei
și noi sîntem azi triști
roua fragedă
își tremură mărgeaua
soarele deapănă*

*firul moale de ceață
în oglinda lacului
se uită salcîmul chinuit
norii trec pașnici
spre infinit*

Lucia Borza

Sfîrșit de iarnă

Ogoarele își dezbracă
haina de zăpadă,
Pe furiș, vîntul respiră
zvon de primăvară.

Vesel, norii se alungă,
zgribulesc doi mielușei,
Se trezește-ncet pădurea
cu zîmbet de ghiociei...

Prier

Peste inimile noastre
cerul cerne ploi albastre.

Vine vîntul de departe
și miros de flori împarte.

Cucul, în brațele serii,
bate tactul primăverii.

Liniște tîrzie

De mult nu mă mai gîndesc
la tine,
și că nu te mai visez
e bine,
în sufletu-mi tăcut
nimic nu-i,
nu regret, să mă plîng
n-am cui,
de tine departe – ca cerul –
sînt acum,
ușor, cu clipele uitării
te-ncunun...

Nu-i cine

Nu-i cine să-mi spună
unde duce calea
dincolo de pisc...

Nu-i cine să-mi spună
a tainelor cheie
ca să nu mai risc.

Dac' aș fi vînt

Dac' aș fi vînt,
aș hoinări-n văzduh
hulind,
ușor, pe cîte un nor plutind.

Dac' aș fi vînt,
aș sălta prin văi
și crîng,
glas de păsări vesel îngînînd.

Dac' aș fi vînt,
aș trece prin lume
dureri măturînd,
ochi înlăcrimați zvîntînd.

Dac' aș fi vînt,
aș poposi lîng' un mormînt,
– seară de seară –
încet plîngînd...

Ploaie de vară

Colo-n depărtare
noi grei se adună,
Gliei însetate
ploaie vor s-aducă.

Fulgere crestează
sus, bolta cerească,
Cu mînie, vîntul
bate în fereastră.

Începe aversa!
Plouă cu găleata!
Toată lumea-i udă
pîn' la piele, biata.

Nu peste mult însă
norii se destramă,
Soarele revarsă
raze de aramă

Și pictează pe cer
steag instantaneu
Din culori ciudate
mîndru curcubeu.

Gheorghe Ruja

Așchii din bătaie

(din timpul celui de-al II-lea război mondial)

Bunicilor

„O mare durere avem după tine
 Dragă dulce soțul meu.
 –Bună ziua dragă dulce tătuș-al meu!
 Am plecat pe ziua Paștilor la drum.
 Numai tătușă, ești dus pe cale departe,
 Numai cu greu am putut străbate,
 Tătuș-al meu n-am putut de dorul tău!”

Ei s-au întors depășind șanțurile sălbatice
 Ele au așteptat învălite în hainele răbdării,
 Cu inima strînsă de speranța frământătoare.

Post aetatem nostram

„Exempla sunt odiosa”

Simțesc mirosul sărat-dulce,
 Adus de vagoanele infernale.
 Visez nopțile înfricoșate!
 Văd întunecia creierilor bruni!
 Aud ritmul aplauzelor rituale,
 Ropotul cizmelor sclipitoare,
 Răspund gesturilor uniformizate!

Ca idioții rînjind, arătăm
 Spre pereții dărăpănați.
 Nu e nimeni care închinînd,
 va urla rugăciunea cea sfîntă!?
 Nu e nimeni cine limba smulsă,
 De mărturie spre cer s-o arate!?
 Țipetele fumegînd în eternitate,
 Chinuiesc visurile neîncetate.
 Cuvîntul, praf urlat în pustă,
 Zgîrîie inimile glaciale.
 Limbile uscate bilbiiesc
 Înălțîndu-se spre cel Necunoscut.
 Verbul dezrădăcinat, străin
 A încheștat buzele muribunde!

Întîlnire

Mă-ntrebați cum ne simțim?!
 Mulțumim!-ne mai amintim,
 De o limbă ce o vorbim.
 Cînd am învățat-o?-nu știm.
 Cînd o vom uita?-nu știm.
 Ne mai bucurăm cînd
 Dintre nori, soarele
 Slujește și pentru noi.

Vis

Tăcerea s-a așezat pe balconul
 Gurei roasă.....
 Surîzînd privește.....
 Cum speranța pe furiș,
 Părăsește sufletul zdrențuit.

Rămas jefuit și gol... nu ești...
 Ți s-au depus rolurile sterilizate!

Toamna

Toamna ne-a suflat ideile turbate.
 Să ne bucurăm „E toamnă!!”
 Iarna să n-o așteptăm,
 Să nu zgribulim lîngă jarul înfocat,
 Ca vagabondul François
 În anul „patrusutecincizeci și șase”.
 Roua băloasă și dimineața glacială,
 Aduce liniștea de morminte.

Marfa

În slăpăcita vitrină națională
 fac paradă niște păpuși vechi.
 Dacă vor veni alți străini
 Să-și satisfacă mania de colecționare,
 Ce să le spuie vînzătorul?

Scotocește din magazie niște figuri,
 Rătăcite în zdrențele sfișiate.

Arta ca datorie

Ștefan Oroian are o fire sensibilă, de introvenit. Calitățile lui umane sînt interpretate în mai multe feluri, iar comunitatea din care face parte deseori nu-l înțelege. Cred că uneori se simte singur. Dar el rămâne consecvent. Arta lui Ștefan Oroian este neobișnuită. Comunitatea artiștilor o primește, o apreciază. Comunitatea noastră mai puțin. El rămîne și pe mai departe credincios artei sale. Ce fel de artă este cea a lui Ștefan Oroian?

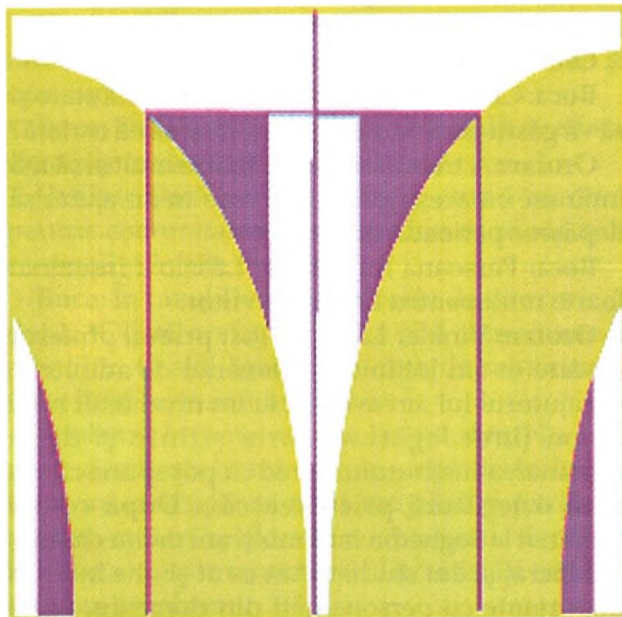
S-au scris multe despre acest limbaj artistic, dar autorul nu prea și-a mărturisit gîndurile proprii. Iată o încercare de a provoca măturisirea.

Nu există artă fără motivație sufletească...

Oroian: M-am născut într-o familie românească, dar între strămoșii mei se găsesc și sîrbi.

Boca: De cînd vă cunosc, de foarte multe ori l-ați pomenit pe tatăl Dumneavoastră. Ce a însemnat el în viața Dvs.?

Oroian: Ca și pentru fiecare om care este sensibil așa și pentru mine a însemnat foarte mult. A fost o perioadă în viața mea, cînd am fost foarte departe unul de altul. A murit în anul 1979. Înainte de a muri așa pe neașteptate, ne-am

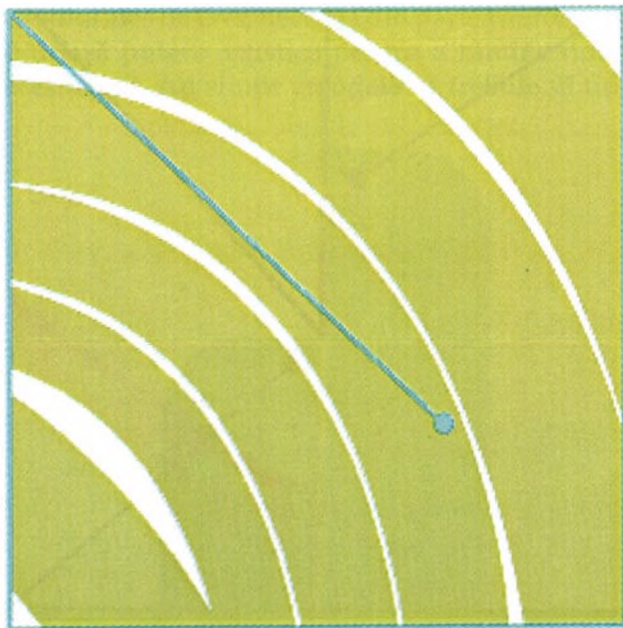
reîntîlnit. A fost o reîntîlnire foarte frumoasă. Disparația lui a însemnat pentru mine o foarte mare pierdere...

...Nu numai de la tata, ci și din viața părintească am moștenit foarte multe lucruri pozitive – cei care mă cunosc știu că și negative –, acestea sînt: dragostea pentru pămînt, dragostea pentru natură, muncă și seriozitate... Cred că acești ani trăiți în familie mi-au ascuțit sensibilitatea. Iar din sensibilitatea mea sufletească am pornit spre artă.

Boca: Vă mai amintiți care a fost prima încercare artistică?

Oroian: Da, îmi amintesc. Aveam 10 ani și am fost foarte bolnav. Șase săptămîni n-am avut voie să ies din casă. Atunci de zece ori sau și de mai multe ori am copiat sculptura lui Michelangelo, David. Aceasta a fost prima mea încercare artistică, deci am plagiat... Casa părintească, dar și familia mea actuală, mi-a acordat un ajutor mare privind orientarea mea. Astfel și în realitate m-am întîlnit la Florența cu lucrările lui Michelangelo și cu sculptura plagiată de mine în copilărie...

Boca: Înclinația Dvs. v-a făcut să vă continuați studiile la Seghedin, înscriindu-vă la catedra de desen. Ce au reprezentat pentru Dvs. acei ani?

Oroian: Primul an a fost foarte greu la Seghedin. Am ajuns acolo cu niște capacități neșlefuite. N-am fost pregătit deloc. După un an plin cu muncă și sudoare, m-am întâlnit cu profesorii Lelkes István, Szatmári Gyöngyi și apoi cu Vinkler László. Încetul cu încetul m-am obișnuit cu ritmul profesional de la catedră.

Boca: Deci la început ați fost dezavantajat față de ceilalți?

Oroian: Da, așa este.

Boca: Cum ați reușit să depășiți această stare și să vă găsiți pe sine, să înaintați în această carieră?

Oroian: A trebuit să lucrez foarte mult și să mă întâlnesc cu acești profesori, care m-au ajutat să depășesc perioada dificilă.

Boca: Persoana lui Vinkler László a însemnat foarte mult pentru Dvs. și în viitor.

Oroian: Vinkler László a fost primul profesor cu care m-am întâlnit la examenul de admitere. Cu ajutorul lui am avansat la un nivel înalt și cu el am ținut legături foarte strânse și după terminarea institutului. Cred că pot spune că am avut o legătură prietenească... După ce am terminat la Seghedin încă mulți ani m-am chinuit, am lucrat și am studiat. Am avut și alte întâlniri importante cu personalități din domeniu. Stilul meu s-a format doar pe parcurs. Dar încă la Seghedin am avut înclinații spre acest stil, pe care îl practic și astăzi... În anul 1975 am avut o expoziție la Bichișciaba. A fost prima mea expoziție. Ea a fost deschisă de Fajó János din Budapesta. Persoana lui a fost foarte importantă pentru mine. Apoi m-am întâlnit cu Nádler Ist-

ván și cu Hencze Tamás și cu acest grup din Budapesta. De la acești oameni am primit influențe hotărâtoare pentru stilul și viața mea. Nu mi-am întrerupt nici călătoriile întreprinse în Italia și Franța...

Stilul meu transpune ceea ce trăiesc în viața de toate zilele...

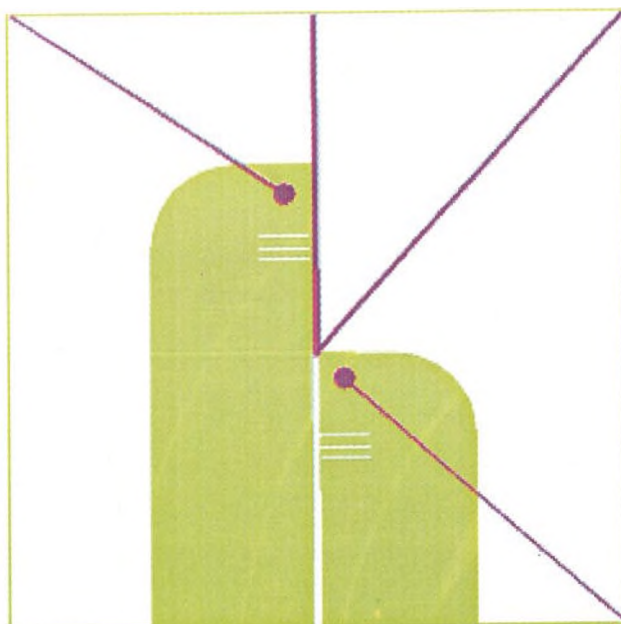
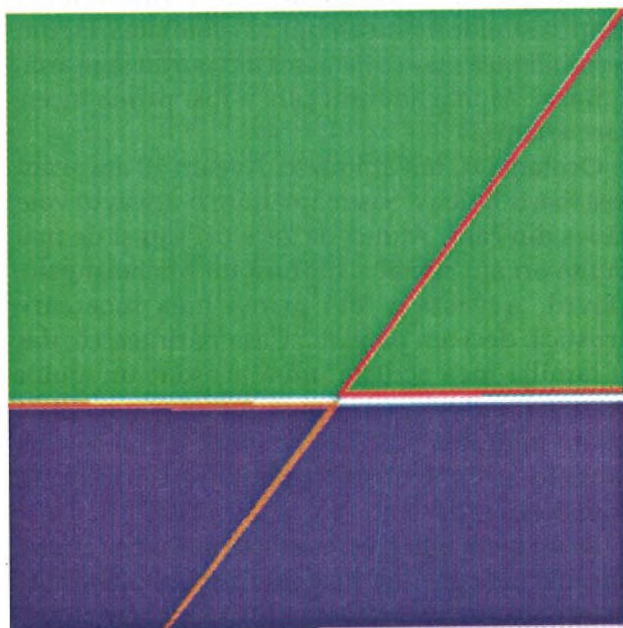
Oroian: ...Am fost atras de stilul constructivismului geometric. În acest stil m-am încadrat, în acest mod estetic gândesc și de aici pornesc spre formele și culorile mele preferate...

Boca: Odată am călătorit împreună în Franța. Ieșind din mediul obișnuit pe care-l oferă locul unde trăim, mi-ați destănuțat că găsiți foarte multe motive pentru arta vizuală a Dvs. Acest lucru înseamnă că Dvs. încercați să surprindeți lumea în culori, armonii și linii?

Oroian: Sigur, este ceva normal pentru mine. Oriunde mă aflu caut anumite motive, care sînt aproape de mine, pe care le pot folosi ca imagini... Sînt unele forme, unele culori, care apar, dispar ca din nou să se întoarcă în lucrările mele... Pentru mine fiecare culoare este preferată, dar nu le folosesc pe toate în același timp. Dar cînd folosesc culoarea albă și neagră, le folosesc pe toate...

...Muzica este foarte aproape de mine. M-a influențat și mă influențează mereu. Mi-am și ales cîteva teme pe care le-am prelucrat...

Boca: Persoana lui Constantin Brîncuși în ce măsură a influențat arta Dvs.?

Oroian: Am văzut și cunosc foarte bine lucrările lui Brîncuși. Oriunde în lume, fără Brîncuși nu poți face artă. Trebuie să pornești de la el, dacă vrei să atingi infinitul...

Boca: Unii afirmă că liniile, formele aplicate în sculpturile Dvs., diferă puțin de formele realizate pe pânză.

Oroian: Diferența provine poate din faptul că lucrez în lemn. Acest material are o natură aparte și eu vreau să mă folosesc de această frumusețe a lemnului. Probabil de aici derivă diferența formelor mele aplicate pe pânză și în lemn. Dar toate lucrările mele sînt lucrate minuțios, sînt bine șlefuite.

Boca: Pentru sculpturi de ce folosiți tocmai lemnul?

Oroian: Este o poveste întreagă. Cînd eram copil tatăl meu mi-a ales o meserie. Într-o vară am lucrat cam 6-7 săptămîni la un dulgher. Atunci m-am apropiat de lemn, de mirosul lui. Deci de aici datează legătura mea cu lemnul...

...Stilul meu transpune ceea ce trăiesc în viața de toate zilele...

Boca: Artă se îndepărtează de natură, de formele naturale?

Oroian: Nu. Fără realitate, fără un contact zilnic cu natura nu se poate imagina artă... Eu așa mă plimb pe stradă, așa privesc natura și mediul meu. Din cele văzute, înglobînd realitatea se naște o pictură sau o sculptură...

Intellectualitate, minoritate, artă...

Boca: Cunoscînd realitatea contemporană, cred că stilul ales de Dvs. necesită din partea autorului o uriașă putere artistică pentru a rămîne fidel acestui stil. Ați simțit vreodată că trebuie să fiți

tare dacă vreți să rămîneți la formele și arta Dvs.?

Oroian: Asta mă conduce în viața mea. Dacă faci artă întotdeauna trebuie să fi sever, precis... Dacă cineva a urmărit arta mea, poate găsi o fidelitate față de culorile și formele alese la început...

Boca: Naționalitatea din care faceți parte în ce măsură acceptă arta Dvs.?

Oroian: N-am căutat și n-am întrebă de la nimeni. Știu că sînt între ei care mă apreciază și care nu.

Boca: Dvs. însă aveți o datorie morală de a face ceva pentru această naționalitate.

Oroian: Dacă lucrez ca artist și atunci fac ceva pentru comunitatea mea. Dar încerc să-mi ajut confracții și în alte moduri.

Boca: În cazul Dvs. putem vorbi despre o viață dublă. Odată o viață artistică și o comunitate a artiștilor. O altă lume este viața de minoritate. Care lume este mai liniștitoare?

Oroian: Nici una nu este liniștitoare. Nu este ușor să trăiești în minoritate, oriunde în lume. Cum nu este ușor să-ți trăiești și să-ți retrăiești viața ca artist. Consider că nu este nimic deosebit în trăirea acestor sentimente. Un artist își trăiește viața ca un plugar.

Boca: Cu muncă și cu luptă?

Oroian: Da. Fiecare se luptă cu ceva. Țăranul cu pămîntul, artistul cu pînza, cu lemnul, cu culorile...

...Succesul este o clipă. Apoi pornim mai departe pe drumul ales. Nu pot spune că n-am avut succese. Te mîngîie la suflet dacă ești recunoscut. Dar nu asta este important. Important este să fii împăcat cu tine însuși. Dacă este succes e bine, dacă nu este... și atunci trebuie să merg mai departe.

Tiberiu Boca

Correspondența de la Arad

O poartă de iubire deschisă la Arad pentru „fratele nostru din apropiere”, Ștefan Oroian

Un eveniment deosebit a marcat astăzi, 10 octombrie 1996, viața culturală a orașului Arad. La Galeriile naționale „Delta” a fost lansată mult așteptată carte a criticului de artă Horia Medeleanu, intitulată sugestiv „Culoare și formă”.

Apreciată la Tîrgul național de carte de la Timișoara din 2–4 oct. a.c. drept cea mai frumoasă producție editorială a sezonului, această carte, apărută la Editura Mirador din Arad, concurează prin conținut la premiul pentru cea mai bună carte de critică de artă a anului.

Rar se întâmplă ca în persoana unui autor să se întâlnească muzeograful, istoricul și criticul de artă la un loc, ca în acest caz.

Această triplă calitate i-a permis lui Horia Medeleanu să privească fenomenul plastic arădean dintr-o perspectivă națională și, privind lucrurile mai de sus, europeană.

Cu toate că autorul a trăit alături de cele mai importante generații de artiști ai orașului, cu care a legat prietenii durabile, după cum însuși titlul ne-o arată, cartea nu este un volum de amintiri și de evocări ci o lucrare de analiză plastică pe operă.

Contrar criticilor de artă cu apetență pentru literatură, care „povestesc” compozițiile și susțin anecdotică, Horia Medeleanu discută opera prin „culoare” și „formă”, fără să omită, ca istoric de artă, contextul care o generează și o ajută să se definească ca stil.

Indiferent că „profilul” care se naște prin această analiză sub lupă este de câteva pagini sau se rezumă la „pastile” de câteva rînduri, în acest „cîntar” al judecăților de valoare fiecare artist își găsește propriul loc în ansamblul artei naționale.

Din acest punct de vedere lucrarea este o adevărată „istorie de artă”, din păcate limitată la un ținut din vestul țării.

Selecția operată de autor adună și pune alături artiști născuți în aceste locuri, un Ovidiu Maitec, un Petru Lucaci, azi plecați spre alte meleaguri sau orașe, cu artiști veniți din nord sau din sud,

ca să-și împlinească destinul artistic la Arad (Onisim Colta, Dumitru Șerban).

Un segment aparte în această carte este acordat pictorului Ștefan Oroian din Gyula, „acel frate din apropiere” cum îl numește autorul, care nu vine nici din nord nici din sud ci din țara vecină, Ungaria.

În ciuda dificultăților de comunicare dintre cele două țări în perioada comunistă, nu putem totuși să vorbim, nici înainte de 1990, despre Ștefan Oroian ca despre un necunoscut.

Au existat și atunci contacte culturale, expoziții, întâlniri oficiale care au permis pictorilor arădeni să-l cunoască și să-i aprecieze opera.

Adevărata, marea întâlnire a pictorului din Gyula cu publicul de artă arădean a avut loc însă abia în anul 1991, cu ocazia primei sale expoziții personale din acest oraș.

Atunci Galeria de artă s-a umplut de o pictură abstractă, ce tindea spre linie și culoare pură, extrem de diferită de tot ce făceau artiștii locali și în același timp diferită de pictura colegilor de generație maghiari sau de aceea a marilor abstracționiști europeni (Malevici, Mondrian), cu care a fost comparat nu odată.

El venea cu această pictură dintr-o comunitate românească veche, situată în afara hotarelor, mărturisindu-și rădăcinile.

S-a impus iubitorilor de artă încă de la început, devenind un nume prețuit pe simeză. În 1995 îl găsim expunînd, alături de nume de prestigiu din țară la Salonul național bienal de desen.

Călătoriile sale la Arad, la fel ca cele de la Oradea, vor constitui un prilej de întâlniri, de discuții, de prietenii. El devine o prezență obișnuită în redacția revistei literare „Arca” care și ilustrează cu lucrările lui Oroian ultimul număr din acest an.

Includerea lui de către Horia Medeleanu în cartea sa despre viața artistică arădeană se face așadar firesc. În plan metaforic ea echivalează unei „întoarceri acasă”, în plaiurile care au plămădit „matricea stilistică” a neamului

românesc. Implicațiile sînt profunde pentru artist.

Menționat de la debut, vreme de mai bine de două decenii, printre artiștii din sud-estul Ungariei, Ștefan Oroian apare acum, pentru prima oară într-o importantă carte de artă, alături de artiștii din România.

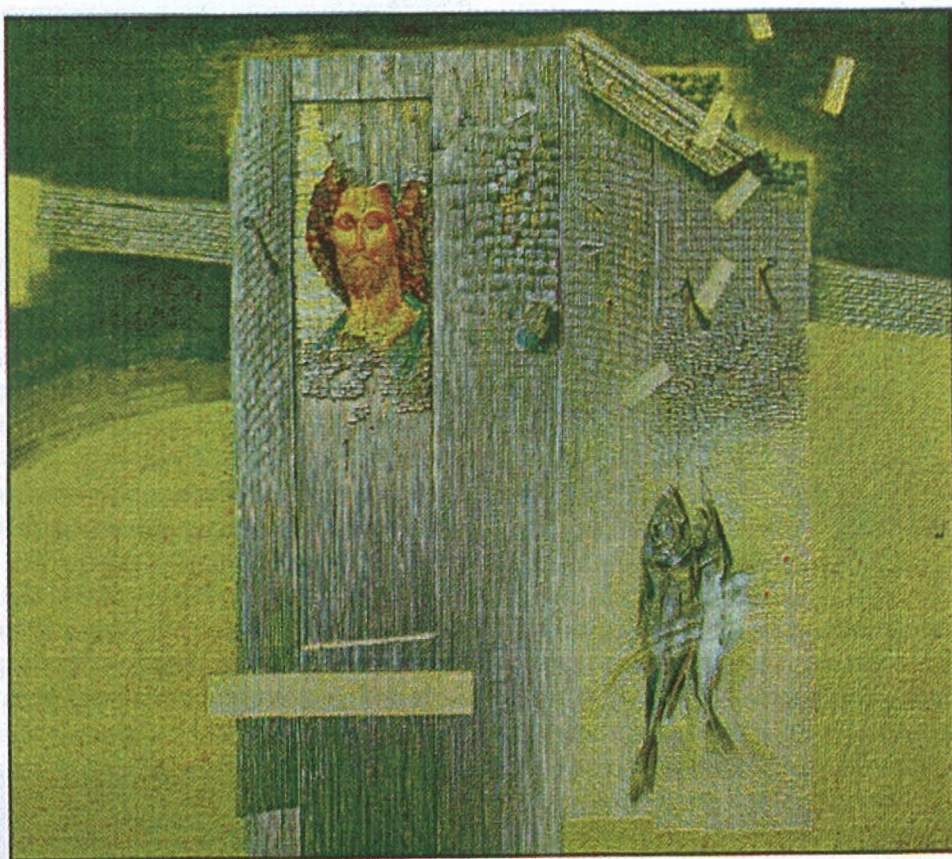
Eliberat de prejudecățile comuniste de odinioară față de „diasporă” și convins de

valoarea „fratelui din Gyula”, Horia Medeleanu nu ezită să discute în cartea sa „locul” lui Ștefan Oroian în arta românească, introducîndu-l, implicit, ca nume și ca stil în memoria culturală a neamului său.

Este marea poartă de iubire și de prețuire deschisă aici la Arad pentru pictorul nostru din Gyula.

Rodica Colta

HORIA MEDELEANU

CULOARE ȘI FORMĂ

Ioan Kovács

Catedra și penelul

Domnul profesor János Precup trăiește împreună cu familia sa în Kunszentmárton, dar de 25 de ani predă la școala din Mesterszállás, într-un sat cu nici o mie de locuitori. Toți aceștia îl îndrăgesc foarte mult. Nu e de mirare, căci domnul profesor posedă toate acele calități pe care oamenii le așteaptă și le prețuiesc: cunoștințe temeinice, seriozitate, modestie și serviabilitate, însușiri atât de rare în lumea de azi, în care valoarea umană e în continuă scădere. Înalt, cu ținută sportivă, domnul profesor e considerat de localnici ca făcând parte dintre ei. De-a lungul celor 25 de ani

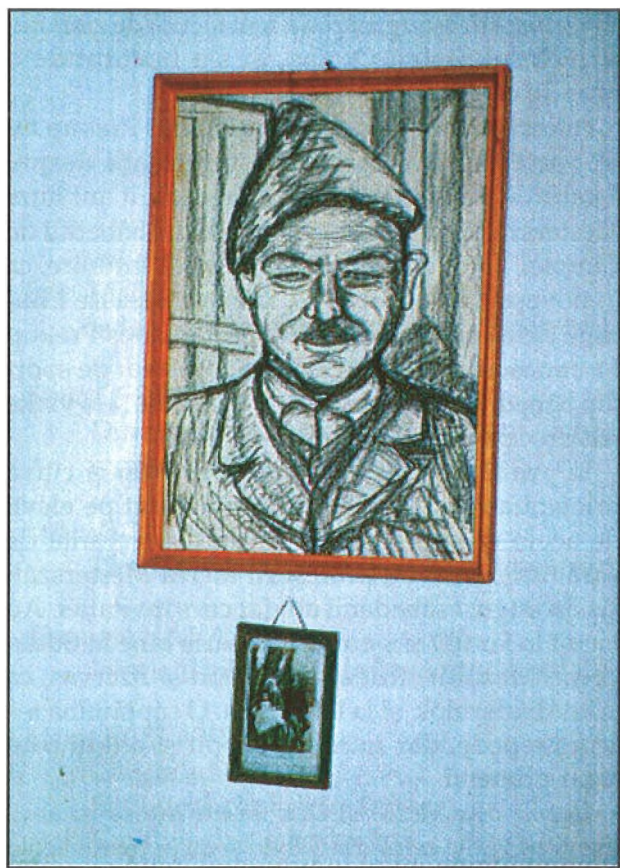
– aproape o viață de om – generații după generații au pătruns îndrumate de el în tainele limbii și literaturii maghiare, ale sportului dar și ale cinstei și ale muncii creatoare. Pe lângă toate acestea a sădit în sufletul elevilor dragostea pentru natură, pentru lectură, dorința de a proteja mediul înconjurător. Numeroasele excursii și expediții vor rămâne de neuitat pentru generațiile de copii din Mesterszállás. Puțini știu însă, că după munca obositoare de la catedră domnul profesor pictează: această ocupație reprezintă mai mult decât o pasiune, putem spune cu curaj că pentru dânsul pictura este o vocație, un mod de a trăi. Cea mai mare parte a timpului liber o dedică picturii. Cel mai mult îi place să picteze cai, dar lucrează cu plăcere tablouri inspirate din natură și din munca oamenilor.

În primăvara anului 1994, de sărbătoarea

sfințirii grîului nou, János Prekup a expus în sala Casei de cultură din Mesterszállás 22 de lucrări, pictură și grafică. Cea mai mare parte a tablourilor înfățișează legătura dintre om și cal, dar și dragostea pictorului pentru natură și pentru țăranii de la cîmpie. Expoziția a fost întregită prin expunerea unei colecții de ustensile hipice: zăbale, scărițe, șei, hamuri, cătușe, zurgălăi și a unei colecții de vechi diplome, acte și fotografii. Expoziția a fost deschisă de dr. Tóth Albert, pe atunci deputat al Parlamentului maghiar și inițiatorul Programului Alföld. Prin cuvinte bine alese a subliniat originalitatea temei alese, subliniind că, într-adevăr, omul și calul sînt de la începuturi împreună. Calul a fost totdeauna pentru om un ajutor în muncă și un prieten bun la nevoie. Au fost alături la bine și la rău, la lucru, în lupte, la bucurie și la tristețe. În lumea de azi, însă, acest frumos, puternic și inteligent animal care este calul rămîne pe zi ce trece în umbra uitării. Locul lui îl ocupă încet mașina, tehnica, civilizația. Ne întâlnim cu el tot mai rar, în statuile ecvestre în romane, în cîntecele populare... și în picturile lui János Prekup care îndrăgește nespus caii. Aceasta e cauza pentru care îi picrează cu atîta suflet.

Pe durata expoziției, studioul teritorial Seghedin, al Televiziunii Maghiare a difuzat o emisiune – portret a lui János Prekup. Filmările au fost făcute la Casa de cultură și în peisajul de

vis de pe malurile Crișului, care constituie deseori tema picturilor domnului profesor Prekup. Naturaletă cu care artistul s-a comportat în acest reportaj, felul în care a vorbit despre lucrurile importante din viața sa produceau impresia că e obișnuit demult cu camera de luat vederi.

Iată câteva momente importante ale biografiei sale: János Prekup s-a născut în 1946, la Giula, într-o familie de țărani. Părinții, gospodari recunoscuți, îndrăgeau foarte mult animalele, mai ales caii. Încă din copilărie, viitorul profesor, a simțit cât de important e ajutorul calului pentru om. La arat, la semănat, la transport, la toate muncile agricole, calul era de neînlocuit. După spusele sale părinții și bunicii săi erau foarte mândri de gospodărie și de animalele lor, ceea ce dovedesc și numeroasele fotografii și acte de familie. Aceste lucruri au rămas pentru János Prekup ca amintiri plăcute și valori neștirbite de trecerea timpului. Copilăria și-a petrecut-o pe malul Crișului, în pădurile de plop, stejari și salcâmi care i-au oferit mii de imagini plăcute interesului și curiozității sale de copil. Poate că pe János Prekup această veche dragoste față de animale și natură l-au îndrumat spre pictură. Școala generală și studiile medii le-a făcut în orașul natal, în Giula, iar în 1964 a dat examen

de admitere la Școala Superioară Pedagogică din Seghedin, unde a obținut diploma de profesor, specializările română-maghiară. Mai târziu, în 1982, și-a întregit studiile cu specializările tehnică și educație fizică. În 1968 s-a căsătorit cu profesoara Ilona Kocsis, originară din Kunszentmárton. Împreună au predat la școala generală din comuna Tiszakürt. După doi ani, János Prekup a început să predea la școala din Mesterszállás, iar soția sa la școala generală din strada Deák Ferenc, în orașul Kunszentmárton. În 1969 li s-a născut Ildikó, astăzi este deja căsătorită, trăiește în Budapesta și e profesoară de germană și rusă. În afară de faptul că János Prekup predă limba maghiară și educație fizică, are un rol important în viața sportivă a școlii și a întregii comune. În acest domeniu a înaintat cereri de participare la concursurile inițiate de diferite organizații, pentru crearea de fonduri, a reușit să obțină numeroase sume de bani în sprijinul mișcării sportive locale. Dînsul pregătește și îndrumă elevii care vor să participe la concursuri sportive, locale sau județene; nu demult unul din elevi a reușit să fie selecționat în finala națională de atletism de la Debrețin. Din inițiativa lui János Prekup sînt nelipsite din viața școlii circuitele prin țară, turele de bicicletă. Deasemeni în fiecare vară se îngrijește de cursul de înot pentru copiii de 6-8 ani, care se desfășoară la bazinul din Mezőtúr. În 1980 a luat parte activă la construcția terenului de handbal, în 1985 a depus eforturi în organizarea și finisarea unei moderne săli de gimnastică.

În prezent dirijează munca de ridicare a unui teren de baschet în curtea grădiniței din Mesterszállás. În afară de toate acestea, în fiecare an este organizatorul de bază, alături de ceilalți profesori de sport, al Zilei Sportului. Această acțiune este importantă pentru viața comunei, sînt invitați alături de elevi și părinții pentru a urmări producțiile micilor sportivi. Profesorul Prekup

participă la toate mișcările satului, de la meciurile de fotbal pînă la adunările generale ale localnicilor. Avînd cunoștință despre toate acestea, ești pus în situația să te gîndești cînd are vreme să se așeze în fața șevaletului, cînd ies din mîna sa acele picturi care l-au făcut renumit, cu care a participat la diferite expoziții în ultimul deceniu. După cum își amintește, pentru prima dată a expus la Centrul Cultural orășenesc din Kunszentmárton, alături de alți pictori amatori localnici. Expoziția a fost alcătuită din 35–40 de lucrări avînd ca autori 5–6 pictori, și a fost inaugurată de István Turcsányi, directorul muzeului. În 1985 două din lucrările lui János Prekup au luat parte la o expoziție organizată la Casa de Cultură din Mezőtúr, formată din picturile a 20 de artiști amatori. Este vorba despre două desene în tuș care înfățișau atît de îndrăgitele maluri ale Crișului. În 1987, în holul Teatrului Szigliget i-au fost expuse două lucrări în ulei, într-o expoziție a profesorilor-pictori, care a cuprins numai piese evaluate de un juriu competent. În 1988, la biblioteca din Mesterszállás János Prekup a expus 20–25 de picturi și grafici. În 1994 a avut loc expoziția de la Mesterszállás cu ocazia sfințirii grîului nou, pe care am amintit-o La scurt timp, a expus din nou la Turkev, împreună cu pictorul amator din localitate Füleki Gábor, care este deasemenea profesor. Această expoziție a fost deschisă de dr. Bellon Tibor, specialist în etnografie, care a rostit cuvinte calde despre talentul celor doi profesori, despre dragostea cu care aceștia se apropie prin artă de natură și om. Ultima expoziția a lui János Prekup a avut loc la Giula, în orașul său natal, în 1995, la Galeria NOI. A fost o expoziție personală, alcătuită din aproape

20 de lucrări. Inaugurarea a fost făcută de ziaristul și pictorul Ștefan Oroian, și s-a bucurat de o primire călduroasă.

Această schiță de portret a lui János Prekup nu se poate încheia fără cîteva informații despre legăturile pe care le-a stabilit în ultimii ani între Mesterszállás și localitatea ardeleană Săbedul de Cîmpie. Totul a început cu o simplă întîlnire, ca în povești. În august 1993, la Facultatea de Educație fizică și sport din Budapesta, János Prekup l-a cunoscut pe József Barátoși, profesor de sport din Săbed. De la cunoștință la prietenie și la vizite reciproce n-a fost decît un pas.

În primăvara lui 1994, János Prekup și cîteva prieteni au fost la Săbed și i-au invitat pe elevii de acolo să-și petreacă o parte din vacanța de vară, împreună cu profesorii lor, la Mesterszállás. În august săbedenii au dat curs invitației. Au locuit la familii și s-au simțit foarte bine la Budapesta, Mezőtúr, Kunszentmárton și Szarvas, ca și la Abádszalók și la lacul Tisa. O săptămînă s-a scurs repede, dar între toți, copii și adulți s-au legat prietenii.

Copiii din Mesterszállás le-au întors în anul următor vizita celor din Săbed și au petrecut acolo clipe de neuitat, cum se poate vedea și pe filmul video înregistrat cu acest prilej. Au fost la Tîrgu-Mureș și Sighișoara, au vizitat peștera Urșilor. Munții le-au părut la fel de ciudați ca celor din Săbed pusta fără sfîrșit. Acum aceste vizite reciproce sînt tradiționale și stau mărturie că pentru prietenia între oameni nu există granițe. Dar pentru ca aceste întîlniri plăcute să se întîmple, trebuie să existe niște oameni cu inițiativă și, din fericire, acești oameni există. Ei sînt cei care scot la lumină bunătatea, frumusețea și noblețea umană, ei sînt cei care visează și acționează totodată. Astfel de om este János Prekup, care toată viața s-a împărțit între catedră și pictură, căreia îi aduce bucurie în suflet o față radioasă de copil cu ochi limpezi ca și un tablou alcătuit cu talent. După cum a încheiat reportajul de televiziune, speranța lui János Prekup este după o pildă biblică, aceea că dintre semințele semănate cîteva în mod sigur or să încolțească și or să aducă roade. Cu această frumoasă imagine încheiem această scriere și cu sentimentul că profesorul János Prekup va culege roadele de semănător, după atîtea decenii de muncă.

Îi doresc ani mulți și roditori.

Sumar

Edit TAMÁS

Bedeu – o evaluare a legăturilor interetnice dintr-un sat românesc 3

Elena CSOBAI

Din istoria muzeografiei județului Bichiș Înființarea muzeului din Bichișciaba
ca muzeu de bază al românilor din Ungaria 7

Mihaela BUCIN

Limbă și identitate națională la românii din Peninsula Balcanică 13

Ecaterina HAVAȘI

Istoricul bibliotecii de bază românești din Giula, de la înființate pînă în prezent 20

Maria BERÉNYI

Liniște adîncă 24

Sîmburul gîndirii se desface... 24

Caut un glas, o vorbă lină 24

Norii trec pașnici spre infinit 24

Lucia BORZA

Sfîrșit de iarnă 25

Prier 25

Liniște tîrzie 25

Nu-i cine 25

Dac' aș fi vînt 25

Ploaie de vară 25

Gheorghe RUJA

Așchii din bătaie 26

Post aetatem nostram 26

Întîlnire 26

Vis 26

Toamna 26

Marfa 26

Tiberi BOCA

Arta ca datorie 27

Rodica COLTA

Correspondență de la Arad 30

Ioan KOVÁCS

Catedra și penelul 32

Editura „NOI” Giula, piața Petőfi nr. 2
Editor responsabil: Emilia Martin Nagy
Tehnoredactare computerizată: Sándor Kovács
Tiparul: Mozi Nyomda, Békéscsaba
Responsabil: György Garai